

MILITAIRE SPECTATOR

'ZE VIELEN ALS GEMAAID KOREN'

- De actualiteit van de Europese Defensiegemeenschap (1950-1954)
- Europese kwetsbaarheden voor nieuwste generatie lucht- en raketdreigingen

FOTO US ARMY CYBER COMMAND, WILLIAM KING

In *Militaire Spectator* 2-2022 verschijnt onder meer: ‘Persistent Engagement – de nieuwe cyberstrategie voor Nederland?’ van majoor Michael Smits en kolonel Peter Pijpers.

Nederland is dagelijks slachtoffer van cyberaanvallen door entiteiten al dan niet behorend bij een buitenlandse staat. Maar ondanks de kwaadwillende intenties zijn deze ‘aanvallen’ veelal niet gewelddadig; van een gewapend conflict is zeker geen sprake. De vraag vanuit de krijgsmacht is hoe hiertegen op te

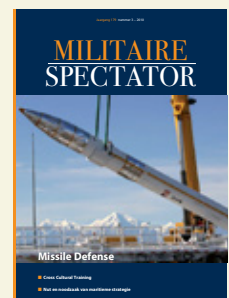
treden. Andere landen, zoals de Verenigde Staten, hebben al een antwoord door buiten het eigen grondgebied de potentiële gevaren proactief in de kiem te smoren. Is dit ook voor Nederland een optie? Het recent gepubliceerde coalitieakkoord lijkt hier reeds een opening voor te geven. Buiten de vaak juridische of ethische appreciatie van dit controversiële vraagstuk, bezien de auteurs of de Amerikaanse doctrine van Persistent Engagement past in de Nederlandse strategische cultuur. ■

Schrijft u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog.

U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Duiding boven emotie

Het jaareinde stond in het teken van onderzoeken naar defensieoptreden. Geweld in Hawija, het verzamelen van informatie door het LIMC en mortierongevallen in Mali. Het is vaak de Kamer die, vanuit haar controlerende taak, met de beste bedoelingen aandringt op deze onderzoeken. Met het onderzoek zoekt de Kamer veelal twee spades dieper waardoor nog meer feiten boven water komen. Een oogst die nog wel eens resulteert in de ijdele bevestiging dat Defensie een gesloten organisatie is, omdat de nieuwe feiten niet proactief aan de Kamer waren verstrekt. De idee dat het onderzoek van de Kamer die gesloten cultuur openbreekt is daarmee een *self-fulfilling prophecy*.

Maar bereikt de Kamer met die onderzoeken wel haar doel of zijn ze juist contraproductief? Is er in het kristallen paleis waarin wij leven echt te weinig informatie openbaar? Heeft Defensie echt zo'n gesloten cultuur? Of is het niet beter duiding te geven aan het defensieoptreden, zodat we ervan kunnen leren?

Wie regelmatig de *Militaire Spectator* leest, en vooral het lezen van oude nummers kan in dezen een openbaring zijn, kan constateren dat militairen eigenlijk helemaal niet zo gesloten zijn en in de vakbladen doorgaans geen blad voor de mond nemen. De politiek kan weliswaar, zoals het chrome-6-vraagstuk illustreert, een belangrijke rol vervullen om veranderingen in gang te zetten, maar de stelling dat meer onderzoek meer resultaatinformatie oplevert, is aanvechtbaar. Ondanks alle mortieronderzoeken weten we nog steeds niet wat de precieze oorzaak was van het ongeluk. De oorzaak is doorgaans complex en niet als een enkele fout of gebrek te duiden.

Het feit dat er zo veel onderzoeken zijn, is symptomatisch voor de complexe wereld waarin wij leven. Een complexiteit die niet gelijk staat aan een 'gesloten cultuur', ook niet voor politiek gewin. Helaas zien we nog te vaak dat (vooral politiek gedreven) onderzoek een retributief karakter heeft (gericht op bestraffing van de schuldige), in plaats van dat het de voorwaarden schept voor een goed debat gericht op het wegnemen van de oorzaken van het incident.

Een ander aspect van onderzoek naar defensieoptreden is dat emotie er een onlosmakelijk onderdeel van uitmaakt; niet vreemd want Von Clausewitz gaf al aan dat emotie en oorlog met elkaar verbonden zijn. De rubriek 'Meningen van anderen' met daarin bijdragen van betrokken (ex-)militairen over bijvoorbeeld het leiderschap van Karel Doorman, of het onderzoek 'Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950' laat dit regelmatig zien en vervult een belangrijke functie in ons debat. Naar aanleiding van dat laatste onderzoek worden het komend jaar ongetwijfeld nieuwe feiten aan het licht gebracht. Daarover kan en moet het debat gevoerd worden, maar om er van te kunnen leren is het belangrijk om de emotie, die hier zeker op de loer ligt, niet de boventoon te laten voeren. Daarvoor moeten we met elkaar praten en naar elkaar luisteren en duiding geven aan de onderzoeksresultaten. We kennen een lange traditie in dit tijdschrift om verslag te doen van onderzoek en ruimte te geven aan onderbouwde en respectvol opgeschreven meningen. Dat doen we ook als de resultaten van het onderzoek of de meningen ongemakkelijk of controversieel zijn. Sterker nog, de *Militaire Spectator* is ooit in 1832 om die reden opgericht. ■

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
facebook.com/KVBKsecretaris
twitter.com/kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
LtKol drs. L. Boskeljon-Horst
kol dr. A.J.H. Bouwmeester
prof. dr. A. ten Cate
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol ir. M.P. Groeneveld
kap (R) L.J. Leeuwenburg-de Jong MA
(e-outreach)
kol mr. drs. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar

BUREAUREDACTIE

M. Katsman MA
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator

De Militaire Spectator is aangesloten bij de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 30,00
studenten € 22,50
buitenlandtoeslag € 5,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Nederlandse militairen bij de opmars in het bergdorp Batu nabij Malang (Oost-Java) tijdens het eerste grote militaire offensief, 31 juli 1947

Foto: Foto Beeldbank NIMH

FOTONAIVO

De actualiteit van de Europese Defensiegemeenschap (1950-1954)

Theo Brinkel en Trineke Palm

Nu er weer volop gesproken wordt over een Europees leger, is het interessant te kijken naar de voortrekkersrol van Nederland in de vorige eeuw.

Interview met Luuk van Middelaar

Sabine Mengelberg

Dat het kabinet Rutte-IV het idee voor een Europese Veiligheidsraad actief wil onderzoeken is een stap voorwaarts, zegt prof. dr. Luuk van Middelaar.

6

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

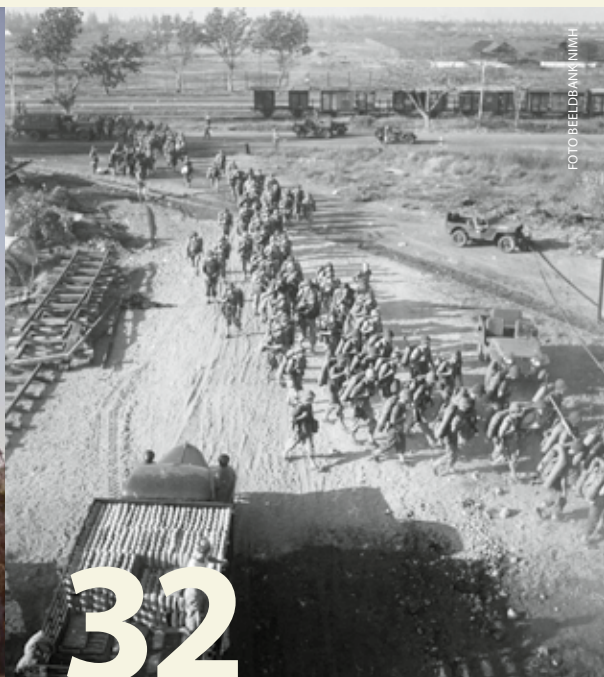

FOTO BIELEBANK/NIMH

18

Europese kwetsbaarheden voor nieuwste generatie lucht- en raketdreigingen

Paul van Hooft en Lotje Boswinkel

Door de toegenomen drone- en raketdreiging heeft Europa behoefte aan de integratie van systemen van sensoren en interceptoren.

32

‘Ze vielen als gemaaid koren’

Rémy Limpach

Het beschikbare cijfermateriaal voor het vaststellen van het aantal slachtoffers in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog heeft een problematisch karakter.

EN
VERDER

EDITORIAAL	Duiding boven emotie	1
GASTCOLUMN	Europese ambities: een impactvol jaar voor de krijgsmacht?	50
MENINGEN VAN ANDEREN	The impact of Brexit	52
TEGENWICHT	Audiëntie	54
BOEKEN	<i>Krijgsgeweld en kolonie</i>	56
RETROSPECTATOR	‘Eenheid van opvatting krijgt men niet op bevel’	59
ANDERE OGEN	Wagner in Mali	60

Europese defensie en veiligheid

Met de Russische annexatie van de Krim werd Europa in 2014 met zijn neus op de feiten gedrukt. Daarnaast legt de *pivot to the Pacific* van de Verenigde Staten een bom onder de trans-Atlantische betrekkingen. In 2019 verklaarde de Franse president Emmanuel Macron de NAVO 'hersendood' in reactie op het gebrek aan Amerikaanse coördinatie binnen de alliantie onder de regering-Trump. De recente unilaterale terugtrekking van de VS uit Afghanistan en de nieuwe militaire overeenkomst met het Verenigd Koninkrijk en Australië

(AUKUS) onderstrepen dat de trans-Atlantische relatie nog steeds onder druk staat. Wat betekent dit voor het Europese defensiebeleid? En wat betekent dit voor de positie van Nederland en de Nederlandse krijgsmacht daarin?

Ruim twintig jaar geleden verscheen een themanummer van de *Militaire Spectator*¹ over de Europese defensie en gezien de ontwikkelingen van de afgelopen tijd heeft de redactie besloten opnieuw artikelen over dit onderwerp te

FOTO US ARMY, MARC-ANDRÉ GAUDREAU

publiceren, ditmaal in samenwerking met dr. Sabine Mengelberg en dr. Trineke Palm (beiden NLDA).

Zowel de Adviesraad Internationale Vraagstukken als de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid vindt dat Nederland bij defensiesamenwerking een Europese koers moet kiezen.² In de *Defensievisie 2035*, waarin wordt gesteld dat Nederland inzet op een sterk Europa dat zelfstandig moet kunnen optreden wanneer de Europese belangen in het geding zijn, komt dat ook voorzichtig naar voren.³

De komende tijd verschijnt op de website van de *Militaire Spectator* en in het gedrukte tijdschrift een serie artikelen. Op de website worden die ondergebracht in het dossier 'Europese veiligheid en defensie'. De serie start met een

interview met prof. dr. Luuk van Middelaar en een artikel over de Europese Defensie Gemeenschap van prof. dr. Theo Brinkel en dr. Trineke Palm. ■

De hoofdredacteur

- 1 Zie: *Militaire Spectator* 169 (2000) (11).
- 2 *Europese veiligheid: tijd voor nieuwe stappen*, adviesnr. 112 (Den Haag, Adviesraad Internationale Vraagstukken, 19 juni 2020). Zie: <https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl/documenten/publicaties/2020/06/19/europese-veiligheid-tijd-voor-nieuwe-stappen>., *Veiligheid in een wereld van verbindingen. Een strategische visie op het defensiebeleid*, WRR-Rapport nr. 98 (Den Haag, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 12 april 2017). Zie: <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2017/05/10/veiligheid-in-een-wereld-van-verbindingen>.
- 3 *Defensievisie 2035. Vechten voor een veilige toekomst* (Den Haag, ministerie van Defensie, 15 oktober 2020). Zie: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2020/10/15/defensievisie-2035-een-nieuw-profiel-voor-defensie>.

‘Europese Veiligheidsraad helpt schakelen tussen EU en NAVO’

Interview met EU-expert Luuk van Middelaar

Dr. Sabine Mengelberg*

Europa moet inzetten op strategische autonomie’ is tegenwoordig een veelgehoord statement. Wat betekent dit voor de Europese veiligheidsarchitectuur en de relatie van de EU met de VS en de NAVO? En welke positie kan Nederland innemen: aanhaken bij de Atlantisch georiënteerde Britten of bij de continentale Frans-Duitse as? Dr. Sabine Mengelberg sprak hierover met prof. dr. Luuk van Middelaar.¹

Defensie staat inmiddels stevig op de EU-agenda. Op welk vlak liggen de grootste kansen voor het versterken van het veiligheids- en defensiebeleid van de EU?

Verbeteringen liggen voor het oprapen, gezien de EU op defensievlak niet altijd veel ambitie, politieke wil en consistentie heeft getoond. De gebeurtenissenstroom van de afgelopen jaren – van Trumps presidentschap tot Chinese mondmaskerdiplomatie en Russische grensoefeningen – heeft het besef echter verscherpt dat Europa’s veiligheid een gezamenlijke zaak is, die niet alleen bij de NAVO kan worden belegd.

Een van de buzzwords in het EU-jargon is momenteel strategische autonomie, dat wordt uitgewerkt in een Strategisch Kompas. In hoeverre zet dit de trans-Atlantische relatie en de relatie met de NAVO/VS onder druk, of kan het deze een nieuwe impuls geven?

Dit kan een nieuwe impuls geven, dankzij twee recente veranderingen. Ten eerste is het begrip ‘strategische autonomie’ sinds de coronapandemie verhuisd: van de puur militaire context, waar het in de ogen van sommigen inderdaad schuurde met de Atlantische band, is het overgesprongen naar de sfeer van economische veiligheid. Denk aan de tekorten in mondmaskers, of zelfs paracetamolletjes! In die context hebben de Europese regeringsleiders in oktober 2020 voor het eerst ‘open strategische autonomie’ omarmd als EU-doel. Ten tweede is de VS bijgedraaid: president Joe Biden erkent, ook in het puur militaire domein, het belang voor de NAVO van groter Europees handelingsvermogen. In een gesprek met de Franse president Emmanuel Macron, kort na hun ruzie over Australische onderzeeboten, was Biden daar heel helder over.

Na lang formeren is er een nieuw kabinet. Hoe zou Nederland zich moeten opstellen in het debat over het Europese veiligheids- en defensiebeleid? Moet het zich à la het Verenigd Koninkrijk positioneren aan de flank en opwerpen als de grote pleitbezorger van de trans-Atlantische relatie, of zich centraal positioneren en verbinden met de Duits-Franse as?

* Dr. Sabine Mengelberg is universitair docent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie.

1 Prof. dr. Luuk van Middelaar is hoogleraar Grondslagen en praktijk van de Europese Unie en haar instellingen aan de Universiteit Leiden.

2 Europese veiligheid: tijd voor nieuwe stappen, adviesnr. 112 (Den Haag, Adviesraad Internationale Vraagstukken, 19 juni 2020). Zie: <https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl/documenten/publicaties/2020/06/19/europese-veiligheid-tijd-voor-nieuwe-stappen>.

‘Instabiliteit in de bredere Europese regio boeit de Amerikanen weinig meer’

Op verzoek van de VS heeft Den Haag, samen met Londen, EU-defensiesamenwerking jarenlang getraineed. Dit gaat terug tot premier Ruud Lubbers op de top van Maastricht (1991)! Maar we zijn dertig jaar verder. De VS is gefocust op de Pacific en China, en laat ons hier onze eigen zaken opknappen. Natuurlijk, in het hoogste geweldsspectrum – als Poetin met oorlog dreigt – is het Biden die de telefoon grijpt. Maar instabiliteit of chaos in onze bredere regio, van Noord-Afrika tot het Midden-Oosten, boeit de Amerikanen weinig meer en is echt ons probleem. In dat opzicht is Biden weinig anders dan Trump; denk aan het overhaaste vertrek uit Kabul afgelopen zomer. Nederland moet zich aansluiten bij Franse en Duitse initiatieven. Vergeet niet: het VK is sinds de Brexit ook voor de VS veel minder interessant als Europese partner.

Wat is de grootste bedreiging voor de hedendaagse Europese veiligheidsarchitectuur? Of, hoe ziet u de toekomst daarvan?

Een veiligheidsarchitectuur voor het Europese continent vraagt om een andere verstandhouding met Rusland. Dat is uiteraard moeilijk, maar niet minder noodzakelijk. Diplomatie gaat ook om het overbruggen van verschillen en het leefbaar houden van verhoudingen. Welke institutionele structuur daar aan de zijde van de NAVO en EU bij past moet zich uitkristalliseren. Een strikte arbeidsdeling tussen beide, zoals ook Den Haag vaak bepleit, is niet mogelijk. Je weet immers niet van tevoren bij welke crisis de VS de telefoon niet opneemt. Daarom ben ik blij dat Rutte-IV in het coalitieakkoord het idee voor een Europese Veiligheidsraad nu actief wil onderzoeken, terwijl het vorige kabinet dat in reactie op een AIV-advies² nog afwees. De AIV (waarvan ik lid ben) bepleitte een lichte structuur die ook helpt schakelen tussen EU en NAVO. ■

De actualiteit van de Europese Defensiegemeenschap (1950-1954)

Vreemd en fantastisch?

Prof. dr. Theo Brinkel en dr. Trineke Palm*

Er wordt weer volop gesproken over een Europees leger, maar voor het meest vergevorderde plan moeten we terug naar de jaren vijftig van de vorige eeuw. Zes landen, waaronder Nederland, besloten tot oprichting van een supranationale Europese Defensiegemeenschap (EDG). Hoewel het plan al was geratificeerd in Nederland, strandde het uiteindelijk in het Franse parlement. Nu er opnieuw belangstelling is voor een grotere Europese rol op veiligheidsgebied is het interessant om te zien hoe de Nederlandse politiek er toen over dacht. Centrale thema's in het EDG-debat destijds waren het vraagstuk van soevereiniteit, het belang van Europese eenheid en parlementaire controle, en de relatie met de NAVO. Kwesties die interessante haakjes bieden om het debat over een Europees leger anno 2022 scherper te voeren.

Nederland is tegen een Europees leger.' Dat zei minister-president Mark Rutte tijdens zijn wekelijkse persconferentie op 16 november 2018. Wij moeten niet denken dat Europa zonder de Verenigde Staten kan, aldus de premier. Ondertussen worden er verschillende plannen

* Theo Brinkel is bijzonder hoogleraar Militair-maatschappelijke Studies aan de Universiteit Leiden en universitair hoofddocent Security and Defence Policy aan de Nederlandse Defensie Academie. Trineke Palm is universitair docent Internationale Veiligheidsstudies aan de Nederlandse Defensie Academie.

gelanceerd in reactie op de toenemende dreiging vanuit Rusland en de concentratie van de Verenigde Staten op diens relatie met China. Europa moet meer militaire verantwoordelijkheid nemen voor de eigen veiligheid, zo zei Hoge Vertegenwoordiger van de EU Josep Borrell begin november 2021. De Duitse bondskanselier Angela Merkel en de Franse president Emmanuel Macron riepen daar eerder ook al toe op. Voorzichtig lijkt inmiddels ook de Nederlandse

regering zich bij deze bewustwording aan te sluiten. Zo kondigde minister van Buitenlandse Zaken Ben Knapen bij het debat over de begroting, op 18 november 2021, aan dat Nederland het voorstel van de Hoge Vertegenwoordiger voor een 'snel inzetbare EU-eenheid' steunt.

Bijna had Europa in 1954 een Europees leger. Dat was althans de bedoeling van de zogeheten Europese Defensiegemeenschap. Als gevolg van

Nederlandse en Belgische militairen oefenen samen voor certificering van een EU-Battlegroup. Welke aanknopingspunten biedt het debat over de Europese Defensiegemeenschap rond 1954 voor de discussie over een Europees leger nu?

FOTO MCD, EVA KLJUN

een procedurestemming in het Franse parlement ging dat op het nippertje niet door. In het licht van de actuele discussie over de wenselijkheid en haalbaarheid van een Europees leger is het interessant om eens terug te kijken naar het debat van toen. In Europa en in Nederland. Er is sindsdien natuurlijk veel veranderd, maar opvallend genoeg is er ook veel hetzelfde gebeven in de strategische context die op die discussie van invloed is. Denk aan de positie van Duitsland in het hart van Europa, de dreiging vanuit Rusland of de Sovjet-Unie, de relatie met de Verenigde Staten, de afstandelijke betrokkenheid van het Verenigd Koninkrijk en natuurlijk de onderlinge verdeeldheid van de Europese landen.

In dit artikel staat de vraag centraal in hoeverre het debat over de oprichting van de Europese Defensiegemeenschap in de jaren 1950 – 1954 herkenbaar is voor de argumenten die nu de ronde doen over de oprichting van een Europees leger? Daartoe bespreken wij allereerst de strategische context in die jaren. Daarna wordt de Europese Defensiegemeenschap zelf behandeld; wat waren de redenen voor oprichting, hoe moest zij er institutioneel uit gaan zien en hoe werd de relatie met de NAVO geregeld? Wij besteden vervolgens speciale aandacht aan de parlementaire discussie zoals die destijds in Nederland werd gevoerd. Het gebruikte bronnenmateriaal bestaat uit de verdragstekst, de interne communicatie tussen minister van Buitenlandse Zaken Dirk Stikker en zijn ambtenaren en de openbare handelingen van de Tweede Kamer.¹

Strategische context

De wereld in 1950 was een andere dan die van nu. De herinnering aan de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog was nog vers. Europa was straatarm en voedsel was op de bon. De schade als gevolg van gevechtshandelingen en bombardementen was nog lang niet opgeruimd. Aanvankelijk waren Amerikaanse troepen in 1945 begonnen met demobiliseren.² De Sovjet-Unie deed dat echter niet en de agressieve politiek van Moskou richting de Midden-Europese landen die in zijn invloedssfeer lagen bracht Washington op andere gedachten.

De Amerikaanse president Harry Truman hield in 1947 een rede voor het Congres waarin hij de zogeheten Truman Doctrine uiteenzette: de Verenigde Staten komen alle vrije volken te hulp wanneer zij door totalitaire regimes bedreigd worden.³ Dat gold ook voor Europa. Vanuit die overtuiging kwam het in 1949 tot oprichting van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). Economisch kwam er in 1948 hulp in de vorm van het European Recovery Program (het Marshallplan). De Sovjet-Unie weigerde deze economische steun met als argument dat het zou neerkomen op Amerikaanse inmenging in binnenlandse zaken. Ook verbod Moskou de landen binnen zijn invloedssfeer deze Amerikaanse hulp te aanvaarden.

In 1947 kwam Polen tegen de zin van de bevolking onder een communistisch regime. In februari 1948 nam de communistische partij in Tsjechoslowakije met een staatsgreep de macht over. Van 1947 tot 1949 kregen de communisten ook Hongarije in hun greep. Dit alles in opdracht van 'Moskou'. In al deze landen werd de oppositie onderdrukt en werden de samenleving, de politiek en de economie ingericht onder strakke controle van de communistische partij. Daarmee begon voor deze landen een lange, donkere nacht die pas in 1989 zou eindigen. In juni 1948 begon de Sovjet-Unie met de totale blokkade van West-Berlijn in de hoop dit deel van de stad te integreren met het communistische Oost-Duitsland. Dankzij de luchtbrug, die westerse landen een jaar wisten vol te houden, bleef de stad in leven en gaf Moskou de blokkade op.

1 Voor de Engelstalige versie van de Verdragstekst, zie: <https://aei.pitt.edu/5201/1/5201.pdf>. Voor de interne communicatie bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, zie: Nationaal Archief, 2.05.331, Archiefbescheiden betreffende de Europese Defensiegemeenschap (EDG) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1950-1955. Voor de openbare handelingen van de Tweede Kamer, zie: Handelingen van de Tweede Kamer, Regeringsverklaring over de onderhandelingen met betrekking tot de oprichting van een Europese Defensiegemeenschap, 44e vergadering, 7 Februari 1952.

2 Peter Calvocoressi, *World Politics Since 1945* (London/New York, Longman, 1982) 15.

3 Voor de Truman Doctrine, zie: <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine>.

Verder weg viel Noord-Korea met steun van de Sovjet-Unie in juni 1950 Zuid-Korea binnen.

Deze oorlog vormde de directe aanleiding voor een breed gesteund pleidooi van de Britse oud-premier Winston Churchill in de Raad-gevende Vergadering van de Raad van Europa voor '...the immediate creation of a unified European Army subject to proper European democratic control and acting in full co-operation with the United States and Canada'.⁴ Bovendien doordrong de Koreaanse oorlog de Amerikanen van het belang van Duitse herbewapening binnen het kader van de NAVO.

Over de komst van een zelfstandige Duitse krijgsmacht ontstond vooral in Frankrijk grote zorg. In reactie op het Amerikaanse voorstel lanceerde de toenmalige minister-president van Frankrijk, René Pleven, op 24 oktober 1950 het plan voor een Europees leger. Een supranationale Europese Defensiegemeenschap, met een gezamenlijke begroting, gezamenlijke commando-structuur en meerderheidsbesluitvorming, leek op dat moment de enige manier om West-Duitsland opnieuw te bewapenen zonder dat het een bedreiging kon vormen voor Frankrijk of de andere West-Europese landen. Het plan was gebaseerd op het idee voor een Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), dat de Franse christendemocratische politicus Robert Schuman een klein half jaar daarvoor had gepresenteerd en in 1952 in werking zou treden. Deelnemende landen waren Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg. Zoals in de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal de West-Duitse kolen- en staal-industrie werd opgenomen in een supranationaal verband, zou dit met de EDG ook op het terrein van de krijgsmacht moeten gebeuren.

Europese Defensiegemeenschap als supranationale samenwerkingsvorm

De EDG behelsde dus de oprichting van een Europees leger dat onder bevel moest komen te staan van een supranationaal Europees politiek gezagsorgaan en dito opperbevel. De onderhandelingen hierover leidden binnen twee jaar

FOTO HARRY S. TRUMAN LIBRARY AND MUSEUM

De Amerikaanse president Harry Truman spreekt zijn beroemde rede uit waarin hij de zogeheten Truman Doctrine uiteenzet

tot een verdrag dat op 27 mei 1952 getekend werd door de regeringen van West-Duitsland, Frankrijk, Italië, België, Nederland en Luxemburg.

De preambule van het verdrag stelde dat de EDG gericht was op het handhaven van de vrede, door de geestelijke en spirituele waarden van West-Europa te beschermen tegen iedere vorm van agressie, en dit in nauwe samenwerking met andere organisaties die hetzelfde doel nastreefden. De beoogde lidstaten vonden dat een gemeenschappelijke defensie het beste instrument was om de militaire bedreigingen snel en effectief het hoofd te bieden. Er moest bovendien een gemeenschappelijke begroting komen. Met gemeenschappelijke bewapeningsprogramma's zouden de beschikbare gelden zo efficiënt mogelijk besteed worden. Een gezamenlijk leger zou het nationale patriottisme niet verzwakken, maar juist consolideren en met elkaar in harmonie brengen.

Artikel 2, lid 3 van het verdrag bevatte de solidariteitsclausule. Daarin stond dat agressie gericht tegen een van de lidstaten of tegen de Europese krijgsmachten zou worden beschouwd als een aanval op alle. De lidstaten en de Europese krijgsmachten zouden deze lidstaat bijstaan

⁴ De motie werd gesteund met 89 stemmen, 5 tegenstemmen en 27 onthoudingen. Zie Raad van Europa, Raadgevende Vergadering (1950) Report Second Session (Sitting 1-12) 124.

met alle – militaire en andere – middelen waarover zij beschikken. Het Europese leger zou bestaan uit veertig divisies, die gevormd werden door de legers van Frankrijk (14 divisies), de Bondsrepubliek Duitsland (12), Nederland, België, Luxemburg (samen 6) en Italië (12). De divisie moest de militaire basiseenheid worden. Elke divisie zou worden samengesteld uit personeel uit hetzelfde land. De gemeenschappelijkheid moest worden bereikt door gelijke opleiding, gelijke rechtspositie van militairen, gelijke uniformen met dezelfde rangonderscheidingstekens en een enkel nationaliteitskenmerk (artikel 15).

De lidstaten spraken af dat zij er buiten de troepen voor de EDG geen eigen eenheden op na zouden houden, behalve militairen en vloot-eenheden voor de bescherming van niet-Europese gebieden (Algerije, Suriname), de kustwacht, de lijfwacht van het staatshoofd of de gendarmerie (artikel 10 en 11). Institutioneel moest de Europese Defensiegemeenschap er ongeveer uitzien als de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Een Europees Commissariaat met negen commissarissen die onafhankelijk konden opereren van de nationale regeringen, zou de politieke verantwoordelijkheid en de uitvoerende macht dragen. Het Commissariaat zou onder toezicht staan van de Raad van Ministers waarin van iedere lidstaat een minister zou worden afgevaardigd. De Raad van Ministers zou de begroting voor de gemeenschappelijke defensie vaststellen. Voor zowel de Raad als het Commissariaat zou besluitvorming met (gekwalificeerde) meerderheid de norm zijn (artikel 24 en 39). Zo zou de omvang van de begroting weliswaar met unanimiteit in de Raad van Ministers worden vastgesteld, maar de invulling ervan door middel van een gekwalificeerde meerderheid. Iedere afzonderlijke minister zou verantwoording afleggen in de nationale parlementen. Deze konden de beslissingen van de minister goed- of afkeuren. Een Parlementaire Assemblee zou controle uitoefenen op het Europese niveau. Daarin zaten vertegenwoordigers vanuit de nationale parlementen van de lidstaten. De Assemblee zou ook het beleid van het Commissariaat controleren en deze eventueel ook naar huis kunnen sturen (artikel 36). Rechtsgeschillen zouden moeten worden voorgelegd aan een EDG-Gerechtshof, hetzelfde hof als dat van de EGKS (hoofdstuk IV).

Met het overbrengen van het gezag over de krijgsmacht naar het supranationale niveau zou er in feite sprake zijn van een Europese federatie. Het verdrag anticepeerde hier al op: de EDG was een bouwsteen van een mogelijke (con) federatie (artikel 38). Vandaar dat tijdens de onderhandelingen over de Europese Defensiegemeenschap vanuit de Assemblee van de EGKS een ontwerp werd gemaakt om ook te komen tot een Europese Politieke Gemeenschap (EPG). Defensie is immers een instrument van buiten-

Affiche om het Marshallplan te promoten, de Amerikaanse hulp aan (West-)Europa kort na de Tweede Wereldoorlog

lands beleid en dus moest Europese defensie een werktuig zijn van Europees buitenlands beleid. Deze EPG zou moeten zorgen voor een gezamenlijke buitenlandse politiek van de Zes. Zij kende een direct gekozen Kamer van de Volken en een door de nationale parlementen gekozen Senaat. Deze organen zouden als een echt controlerend en wetgevend parlement op Europees niveau moeten gaan functioneren. Er moest daarnaast een supranationale Executieve komen die verantwoording zou afleggen aan het parlement.

De relatie tussen de EDG en de Verenigde Staten was een belangrijk onderwerp. Daarom was erin voorzien dat alle divisies in geval van oorlog zouden vallen onder de geallieerde opperbevelhebber van de NAVO, SACEUR. Het was niet de bedoeling naast de NAVO een aparte organisatie op te richten. Dat werd onder andere vastgelegd in artikel 5 van het EDG-verdrag. Volgens dat artikel zou de EDG rechtstreeks met de NAVO samenwerken. De NAVO kreeg dus de beschikking over de operationele EDG-strijdkrachten (artikel 18).

Het afschieten van de EDG

Zodra alle nationale parlementen het verdrag met bijbehorende protocollen en nadere overeenkomsten zouden hebben goedgekeurd zou het in werking treden. Op 23 juli 1953 stemde de Nederlandse Tweede Kamer in met het wetsontwerp betreffende het Verdrag tot Oprichting van een Europese Defensiegemeenschap. Ratificatie door Nederland vond plaats toen ook de Eerste Kamer in het voorjaar van 1954 had ingestemd. In augustus 1954 moest het Franse parlement het verdrag tot oprichting van de EDG ratificeren.

Tot een inhoudelijke discussie kwam het in het Franse parlement niet eens. In een procedureel debat over de vraag of er überhaupt een inhoudelijke parlementaire behandeling moest komen werd er een stemming gehouden, waarin bleek dat de communisten en de gaullisten tegen waren, de christendemocraten voor en de radicaal-socialisten en onafhankelijken verdeeld. Behandeling van het verdrag werd afgestemd

De EDG was een bouwsteen van een mogelijke Europese (con)federatie

met 319 tegen 264 stemmen en 43 onthoudingen. Na de stemming hieven de tegenstemmers spontaan de Marseillaise aan. Het verdrag tot oprichting van de EDG was daarmee van de baan.

Voor de uitslag van die stemming zijn verschillende verklaringen gegeven: onder druk van met name generaal Charles de Gaulle was de regering al gaan twifelen. De gaullisten wilden dat Frankrijk een eigen koers zou varen, onafhankelijk van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Daarnaast waren de verhoudingen in de internationale politiek na de dood van Stalin in 1953 minder gespannen. En met elkaar snel opvolgende regeringen was de Franse democratie op dat moment bijzonder instabiel. Het Italiaanse parlement, dat het verdrag nog moest ratificeren, schortte de stemming daarna op. Met het niet doorgaan van de Europese Defensiegemeenschap verdween ook de Europese Politieke Gemeenschap van het toneel.

Na het mislukken van het Plan Pleven nam het Verenigd Koninkrijk het initiatief tot oprichting van de intergouvernementele West-Europese Unie. Dat was een defensieve alliantie met het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg als lidstaten. Door het wegvallen van de EDG veranderde wel de Amerikaanse tactiek, maar het strategische doel van steun aan supranationale integratie op het Europese continent bleef onveranderd.⁵ Concrete initiatieven lieten de Amerikanen echter over aan de Europeanen zelf. De West-Europese Unie, inclusief de sterk verplichtende bijstandsparagraaf, ging op in de Europese Unie en hield in 2011 op te bestaan.

5 Ernst van der Beugel, *From Marshall Aid to Atlantic Partnership; European Integration as a Concern of American Foreign Policy* (Amsterdam/London/New York, Elsevier, 1966) 306.

De EDG in Nederland: diplomatieke inzet en parlementair debat

Nederland nam een bijzondere rol in bij het debat over de Europese Defensiegemeenschap. Het was het enige betrokken land dat wel meedeed aan de onderhandelingen over de EGKS, maar aanvankelijk bij de discussie over de EDG volstond met de status van waarnemer. Het waren de jaren van de zogeheten Rooms-Rode coalitie, waarin de PvdA en de KVP (katholieke voorloper van het CDA) de kern vormden van de kabinetten. Van 1948 tot 1952 was Willem Drees (PvdA) minister-president en Dirk Stikker (VVD) minister van Buitenlandse Zaken. Van 1952 tot 1956 was Drees opnieuw minister-president en kende Nederland twee (!) ministers van Buitenlandse Zaken: J.W. Beyen (partijloos) en J.M.A.H. Luns (KVP).

Hoewel de Koreaoorlog de directe aanleiding vormde voor een discussie over een Europees leger, blijkt uit de Handelingen van de Tweede Kamer dat de terminologie ook al in het voorjaar van 1950 de ronde deed. Zo benadrukte Sieuwert Bruins Slot (ARP) al in een debat op 3 mei 1950 dat de actualiteit van Duitse herbewapening opgesloten lag in de actualiteit van een Europese federatie, inclusief een Europees leger.⁶

Vanuit haar trans-Atlantische oriëntatie had de Nederlandse regering een voorkeur voor het voeren van veiligheidsbeleid in het kader van de NAVO en was zij uitgesproken kritisch op het Franse voorstel. Nederland was het verlies van zijn status als koloniale mogendheid nog aan het verwerken. Ook alweer onder druk van de

Verenigde Staten had het in 1949 in moeten stemmen met volledige onafhankelijkheid van Indonesië. Uit de interne communicatie tussen minister Stikker en zijn ambtenaren van Buitenlandse Zaken blijkt dat Nederland zich als 'maritieme handelsmogendheid' niet thuis voelde in de 'continentale groep' van de EDG.⁷ Anderzijds, zo stelde Max Kohnstamm, hoofd van het Duitsland-bureau van dit ministerie, zou dit misschien wel de enige manier zijn om nog iets te behouden van die negentiende-eeuwse positie.⁸ Onder diplomaten werd de vraag of Nederland al of niet moest deelnemen aan de onderhandelingen besproken in het licht van de Nederlandse invloed binnen de NAVO. Ging het erom met de EDG de 'impulsieve en imprudente' politiek van de Verenigde Staten te 'temperen'? Of moest vooral Frankrijk worden overtuigd van de Nederlandse opvattingen?⁹

Voor coalitiepartners keek Nederland tevergeefs naar het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische landen. Washington deed Nederlandse voorstellen af als 'niet doordacht' en 'prema-tuur'.¹⁰ Uiteindelijk ging Nederland onder druk van de Verenigde Staten vanaf oktober 1951 deelnemen aan de onderhandelingen. Door daarin samen op te trekken met zijn Benelux-partners wist Nederland aan invloed te winnen op de EDG-onderhandelingen. Deze Benelux-samenwerking bestond uit gezamenlijke voorbesprekingen, maar ook uit minder conventionele aanpakken. Een voorbeeld is de zogenaamde begrafenisdiplomatie, waarbij een begrafenis waar veel hoogwaardigheidsbekleders aanwezig waren door de Benelux-deelnemers werd aangegrepen om zorgen van de Benelux ten aanzien van de EDG te berde te brengen.

De inzet van Nederland in de onderhandelingen kan worden samengevat als:

1. een sterke band met de NAVO;
2. geen Europese minister van Defensie maar een gezamenlijk college;
3. vetorecht ten aanzien van de omvang van de gemeenschappelijke defensiebegroting.

Een groot deel van de Tweede Kamer stond vanaf het begin welwillender tegenover de plannen voor een Europees leger dan de regering. Ten

6 Zie bijvoorbeeld bijdragen van Klompé en Bruins Slot in: Tweede Kamer (1951) Handelingen 3 Mei 1950.

7 Nationaal Archief, 2.05.331, Archiefbescheiden betreffende de Europese Defensiegemeenschap (EDG) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1950-1955. Voor specifiek inventarisnummer, zie Trineke Palm, 'Multilateralism as small power strategy; the Netherlands, the Benelux and the European Defence Community', in: Laurien Crump en Susanna Erlandsson (red.), *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe; The influence of smaller powers* (Routledge, 2020).

8 Op dat moment was Max Kohnstamm het hoofd van het Duitsland-bureau van Buitenlandse Zaken. Van 1952-1956 was hij de secretaris van de Hoge Autoriteit van de EGKS.

9 Nationaal Archief, 2.05.331, Archiefbescheiden betreffende de Europese Defensiegemeenschap (EDG) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1950-1955.

10 *Foreign Relations of the United States 1950*, Bundel III, Document 254 en 274.

eerste benadrukten Kamerleden bij de debatten in het najaar van 1950 dat Nederland niet krampachtig moest vasthouden aan individuele soevereine belangen. Verwijzend naar de Franse minister van Defensie Bidault werd aangegeven dat een Europees leger de enige manier was om 'blijkbaar onoverwinnelijke autonomieën te passeren.' Er werd getwijfeld of de minister in dezen wel kon rekenen op zijn militaire adviseurs.¹¹ Ten tweede onderschreven niet alle Kamerleden de sterke oriëntatie op het Verenigd Koninkrijk. Sommigen stelden dat Engeland altijd aarzelt zich met Europa te verbinden, 'dat is niet van vandaag of gisteren' en niet voorbehouden aan een specifieke regering.¹² Verwijzend naar een speech van de Britse minister van Oorlog Emanuel Shinwell, die het Europese leger 'vreemd en fantastisch' had genoemd, zei Bruins Slot: 'We hebben genoeg veren moeten laten de laatste tijd. Het is welletjes zo. Als wij veren moeten laten, dan ten gunste van een echte, eerlijke Europese federatie, maar niet ten gunste van Groot-Brittannië.'¹³ Geert Ruygers (PvdA) daarentegen vroeg begrip voor het Engelse standpunt en benadrukte als grootste obstakel om nieuwe wegen in te slaan 'de ballast van het verleden, nationaal egoïsme en een tekort aan fantasie'.¹⁴

De Tweede Kamer had weinig begrip voor de keuze van de regering om slechts als waarnemer aanwezig te zijn bij de onderhandelingen in Parijs.¹⁵ Het besluit om alsnog als volledig lid deel te nemen aan de onderhandelingen in het najaar van 1951 kon daarom op de steun van een groot deel van de Kamer rekenen. Op 7 februari 1952 debatteerde de Kamer over een verklaring van de regering over de oprichting van een Europese Defensiegemeenschap. In dat debat erkende minister Stikker ten aanzien van de soevereiniteitsoverdracht dat een Europees leger diep ingrijpt in de organisatie van een soevereine staat – en dat de EDG daarin verderging dan de EGKS. Hoewel Nederland mee moest gaan in een gezamenlijke begroting, benadrukte Stikker dat Nederland zijn vetomacht behield ten aanzien van de omvang ervan. Bovendien zou Nederland een plek aan de tafel houden met een collegiaal Commissariaat in plaats van een enkele Defensiecommissaris.

FOTO NAVO

Dirk Stikker was minister van Buitenlandse Zaken ten tijde van het debat over de Europese Defensiegemeenschap. Later werd hij secretaris-generaal van de NAVO

- 11 Zie Fens (KVP) in Tweede Kamer (1950) Handelingen 13 September 1950; Serrarens (KVP) in Handelingen 17 oktober 1950.
- 12 Serrarens in Handelingen 17 oktober 1950.
- 13 Tweede Kamer (1950) Handelingen 13 September 1950.
- 14 Tweede Kamer (1951) Handelingen 16 januari 1951.
- 15 Zie bijvoorbeeld bijdragen van Fens en Korthals, in Tweede Kamer (1951) Handelingen 1 Juni 1951 en Kamerstuk 2300 III, nr. 8, Voorlopig verslag van Rijksbegroting Buitenlandse zaken 1952.

In haar reactie op zijn betoog zei mej. Marga Klompé (KVP) dat de EDG idealiter ‘de sluitsteen van een federatie’ zou zijn, maar dat de noodzaak van Duitse herbewapening de zaak in een ander daglicht stelde. Henk Korthals (VVD) beaamde dit idee van een Europees leger als sluitstuk, maar benadrukte ook dat Europese eenheid niet planmatig, volgens een logisch opgezet patroon groeit. Ook Marinus van der Goes van Naters (PvdA) onderstreepte de noodzaak en haastte zich te zeggen dat noodzaak geen noodlot of fatalisme veronderstelde: de keuze voor een supranationale EDG was een politieke wilsverklaring. Tevens benadrukte hij dat juist de supranationale methode, met een toezichthoudend gerechtshof, kleine landen beter zou beschermen dan het anarchistische systeem van voor de oorlog. Anderen waren kritischer. Zo bepleitte Bruins Slot (ARP) het belang van een sterke Raad van Ministers ten opzichte van het Commissariaat, om daarmee het belang van nationale staten te erkennen als ‘brok historische realiteit’ en niet slechts als een ‘lastig en antiek overblijfsel.’ Charles Welter (KNP) sprak de hoop uit dat de Benelux-samenwerking een remmende invloed zou hebben op het ‘wellicht overdreven Nederlandse enthousiasme’ ten aanzien van het supranationale karakter van de EDG. Kamerlid Jan Schmal (CHU) vroeg zich af hoe de EDG zich zou verhouden tot de eed van trouw aan de koning(in) die iedere officier aflegt. De meest fundamentele kritiek kwam echter van de Communistische Partij die bij monde van Kamerlid Gerben Wagenaar uitsprak in de EDG een ‘bedrieglijke manoeuvre’ te zien waarmee herleving van het Duitse fascisme werd gecamoufleerd.

Als het ging om de relatie tussen de EDG en de NAVO beschreef Stikker de EDG als een ‘concentrische cirkel binnen de grotere cirkel van de NATO’ die onder het opperbevel van de NAVO zou komen te staan. Anderzijds, zo gaf hij aan, was de solidariteitsclausule van de EDG verstrekkender dan die van de NAVO. Ten slotte werd ook de zorg over het gebrek aan democratische controle benoemd door verschillende

Kamerleden. Van der Goes van Naters waar-schuwde dat er geen democratisch lek of parlementair niemandsland mocht komen.¹⁶

Actualiteit

De discussie over de oprichting van een Europese defensiegemeenschap werd zeventig jaar geleden gevoerd. Recent is zij opnieuw opgekomen. Sommige strategische vragen van destijds zijn gebleven, andere zijn nieuw. Oude strategische vragen zijn de opkomst van Rusland onder leiding van Poetin, de relatie tussen Europa en de Verenigde Staten, de afstandelijke betrokkenheid van het Verenigd Koninkrijk en de verdeeldheid in Europa. Vladimir Poetin heeft met de annexatie van de Krim in 2014 laten zien een bedreiging te vormen voor de veiligheid in Europa. Ook de relatie tussen Europa en Verenigde Staten is een actueel onderwerp. Zeker het optreden van de Amerikaanse president Donald Trump heeft het vertrouwen van Europa in de Verenigde Staten als bondgenoot geschaad. Het is onzeker of dat vertrouwen met het beleid van president Joe Biden wel zal terugkeren. Op de achtergrond speelt de opkomende macht van China. De Verenigde Staten zal daar – ook militair – een zwaardere nadruk op gaan leggen. Dat betekent dat Europa in de eigen regio zijn eigen veiligheidsbroek moet kunnen ophouden.

De EDG-casus onderstreept de gecompliceerde relatie van het Verenigd Koninkrijk met het continent. Met Brexit verloor de EU een nucleaire mogendheid en een speler die bereid was in het hogere geweldsspectrum op te treden, maar ook een lidstaat die ontwikkelingen ten aanzien van een Europees veiligheids- en defensiebeleid wantrouwde. Dankzij het Britse vertrek uit de Europese Unie zijn er dus meer mogelijkheden voor een Europees leger, maar de Unie heeft wel ingeboet aan potentiële militaire slagkracht.

Hoewel er ook nu weer van verschillende kanten over een Europees leger gesproken wordt bestaan er – anders dan in 1950 – nu geen vastomlijnde plannen. Zoals Korthals in het Tweede

16 Tweede Kamer (1952) Handelingen 7 februari 1952.

Machtsvertoon van de VS in de Zuid-Chinese Zee. De blijvende nadruk van de VS op Azië en China betekent dat Europa in de eigen regio zijn eigen veiligheidsbroek moet kunnen ophouden

FOTO U.S. NAVY, HAYDN N. SMITH

Kamerdebat in 1952 al naar voren bracht: Europese eenheid groeit niet planmatig. Na het EDG-debacle werden er pas na de Val van de Muur weer voorzichtige stappen gezet ten aanzien van de EU als veiligheidsspeler. Met het Verdrag van Maastricht van 1993 werd de ambitie voor een ‘gemeenschappelijk defensiebeleid dat mettertijd tot een gemeenschappelijke defensie zou kunnen leiden’ zwart-op-wit gesteld.¹⁷ En sindsdien is er met horten en stoten een gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid ontstaan. Met het Verdrag van Lissabon (2009) hebben de lidstaten zich gecommitteerd aan een solidariteits-clausule (222 VWEU) en wederzijdse bijstandsclausule (42.7 VEU). Sinds 2003 zijn er 13 militaire EU-missies en operaties uitgevoerd, waarvan er 7 operationeel zijn, variërend van operaties met een executief mandaat tot kleinschalige trainingsmissies. Sinds 2004 staan roterende Europese Battlegroups klaar, al zijn zij nog nooit ingezet. Sinds de *Global Strategy* van 2016 lijkt er sprake van een stroomversnelling. Er is geen gezamenlijke begroting, maar met het Europese Defensie Fonds is er voor het eerst sprake van defensiegeld in de EU-begroting. Er is geen hoofdkwartier, maar wel een Military Planning and Conduct Capability dat daartoe zou kunnen uitgroeien. En sinds 2017 wordt er met 60 PESCO-projecten gewerkt aan gezamenlijke ontwikkeling en aanschaf van defensiecapaciteiten.

De bezwaren die in 1954 tegen een Europees leger bestonden, spelen ook nu een rol: op de eerste plaats de vereiste dat voor een Europees leger een Europees buitenlands beleid nodig is en eigenlijk ook een Europese federatie. Daar schrok Frankrijk in 1954 voor terug en daar zijn veel lidstaten van de EU vandaag ook bang voor. Op de tweede plaats bestaan er zorgen voor de trans-Atlantische betrekkingen binnen de NAVO: is het pleidooi voor Europese strategische autonomie een samenzwering tegen de VS? Dat laatste werd in de jaren vijftig voorkomen door de EDG geheel te integreren binnen het politieke en militaire kader van de NAVO. Als wij vandaag nadenken over een sterkere rol van de EU op defensiegebied moeten we dat serieus nemen. Op de NAVO-top van Brussel (14 juni 2021) werd uitgesproken dat de Europese Unie een ‘unieke en essentiële partner’ bleef voor de NAVO.¹⁸ De top sprak zich uit voor ontwikkeling en verdieping van de Euro-Atlantische samenwerking. Ten opzichte van de NAVO heeft de EU een bredere toolbox aan instrumenten voor buitenlands beleid en er is dus sprake van een meer gelijkwaardige relatie. Misschien moet de Europese Unie – naast de afzonderlijke lidstaten – maar eens lid worden van de NAVO. ■

¹⁷ Verdrag van Maastricht, Titel V, Artikel J.4.

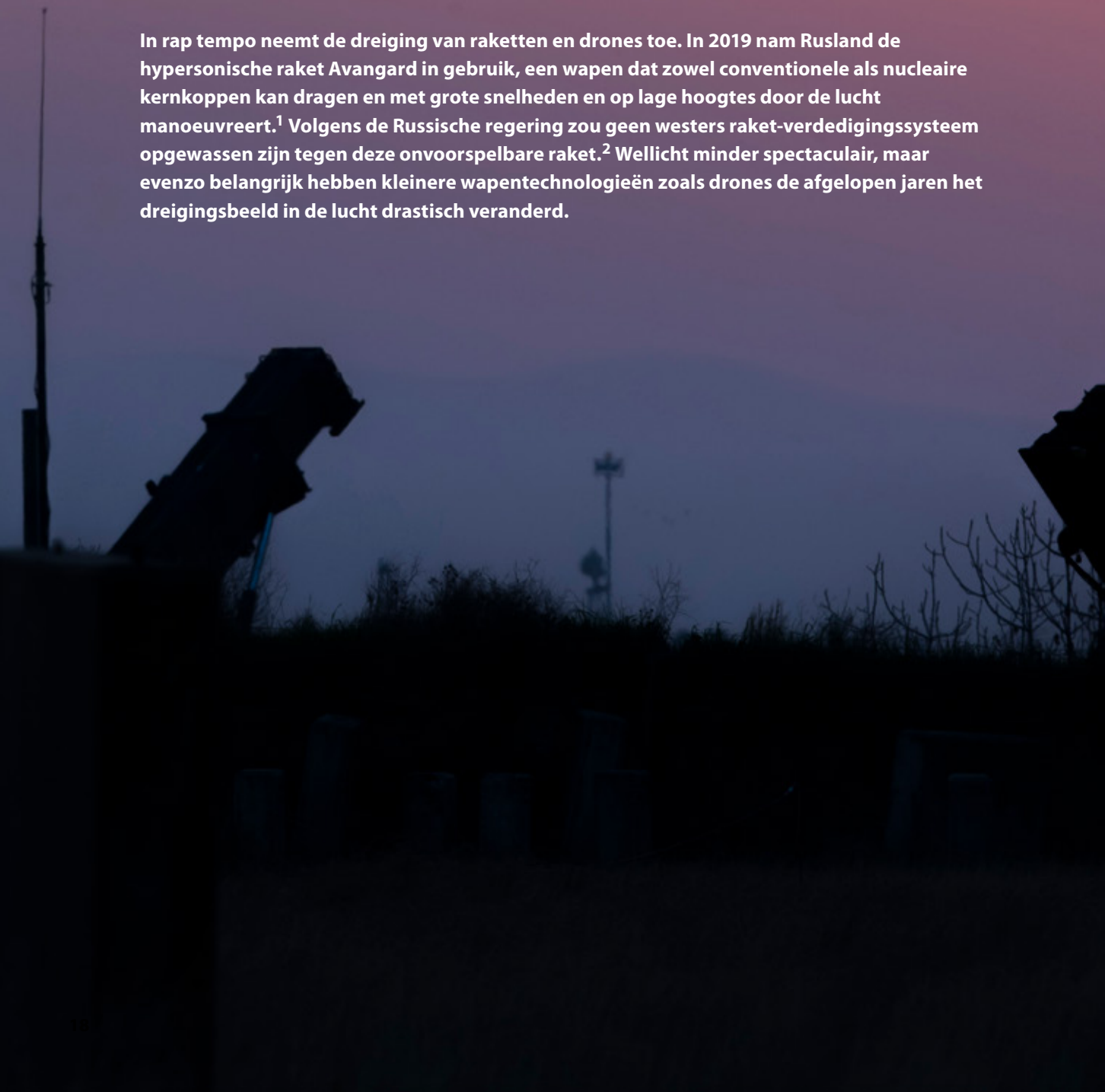
¹⁸ ‘Brussels Summit Communiqué, issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021’. Zie: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm.

Europese kwetsbaarheden voor nieuwste generatie lucht- en raketdreigingen

Trends in aanval en verdediging

Paul van Hooft en Lotje Boswinkel*

In rap tempo neemt de dreiging van raketten en drones toe. In 2019 nam Rusland de hypersonische raket Avangard in gebruik, een wapen dat zowel conventionele als nucleaire kernkoppen kan dragen en met grote snelheden en op lage hoogtes door de lucht manoeuvreert.¹ Volgens de Russische regering zou geen westers raket-verdedigingsstelsel opgewassen zijn tegen deze onvoorspelbare raket.² Wellicht minder spectaculair, maar evenzo belangrijk hebben kleinere wapentechnologieën zoals drones de afgelopen jaren het dreigingsbeeld in de lucht drastisch veranderd.

* Paul van Hooft is Senior Strategisch Analist bij het Den Haag Centrum voor Strategische Studies. Lotje Boswinkel is Strategisch Analist bij het Den Haag Centrum voor Strategische Studies. De auteurs hebben onlangs een studie over lucht- en raketverdediging geschreven: Paul Van Hooft and Lotje Boswinkel, 'Surviving the Deadly Skies: Integrated Air and Missile Defence 2021-2035', (Den Haag, The Hague Centre For Strategic Studies, december 2021). Zie: <https://hcss.nl/report/surviving-the-deadly-skies/>.

- 1 Richard H. Speier et al., 'Hypersonic Missile Nonproliferation: Hindering the Spread of a New Class of Weapons', Rand Corporation, 27 september 2017. Zie: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2137.html; Ivan Oelrich, 'Cool Your Jets: Some Perspective on the Hying of Hypersonic Weapons', in: *Bulletin of the Atomic Scientists* 76 (2020) (1) 37–45; Cameron L. Tracy and David Wright, 'Modeling the Performance of Hypersonic Boost-Glide Missiles', in: *Science & Global Security* 28 (2020) (3) 1–27.
- 2 'Russia Deploys Avangard Hypersonic Missile System', *BBC News*, 27 december 2019. Zie: <https://www.bbc.com/news/world-europe-50927648>.

In het najaar van 2020 slaagde Azerbeidzjan – bepaald geen grootmacht – erin om met behulp van onbemande drones Armeense tanks te traceren en die vervolgens met artillerie uit te schakelen. Tegelijkertijd stortten *loitering munitions* – een soort kamikazedrones – zich op luchtverdedigingsradars en *command and control* (C2)-punten om zo de weg vrij te maken voor ballistische raketten en bemande vliegtuigen.³ Het Azerbeidzjaanse succes was niet zozeer een kwestie van technologische vooruitstrevendheid, maar van vernuft geboren uit noodzaak, waarbij nieuwe maar goedkopere technologieën zo effectief mogelijk werden ingezet.

Europa is niet onkwetsbaar voor dit soort nieuwe dreigingen. Maar of het nu gaat om de meest geavanceerde technologieën zoals hypersonische raketten of effectievere luchtaanvallen waarbij diverse wapens gecombineerd worden, Europese strijdkrachten weten zich nog niet goed hiertegen te verdedigen.⁴ Een gevoel van noodzaak en urgentie bestond lange tijd niet.⁵ Dit artikel schetst eerst de belangrijkste geopolitieke en technologische ontwikkelingen die het dreigingsniveau voor Europa hebben verhoogd; ten tweede de ontoereikendheid van huidige Europese systemen; ten derde het belang van lucht- en raketverdediging zowel binnen als buiten Europa aan de hand van een aantal concrete scenario's; en tot slot mogelijke Europese oplossingen.

Vijf geopolitieke en technologische trends

Een vijftal geopolitieke en technologische trends hebben de afgelopen jaren het dreigingsniveau verhoogd: de terugkeer van machtspolitiek op het wereldtoneel die gepaard gaat met de ontwikkeling van nieuwe wapentechnologieën; de toenemende precisie en transparantie op het slagveld; de dalende kosten en de daaropvolgende proliferatie van wapens; de afnemende reactietijd voor verdedigers als gevolg van de toenemende snelheid van wapens; en tot slot het groeiende vermogen om diverse wapens gecoördineerd in te zetten. Deze sectie diept deze trends verder uit om vervolgens de specifieke gevolgen voor Europese raket- en luchtverdediging te schetsen.

De eerste trend die van onmiskenbaar belang is voor de toenemende risico's van lucht- en raketdreigingen is de terugkeer van machtspolitiek op het wereldtoneel. Competitie tussen de grote mogendheden VS, China en Rusland staat hierbij centraal. In Europa maakte vooral de annexatie van de Krim in 2014 dat interstatelijk conflict weer een reële dreiging vormt. Maar signalen dat Rusland de internationale orde die na het vallen van de Berlijnse Muur ontstond niet langer accepteert, en zich steeds assertiever opstelt, bestaan al langer: denk aan Poetins speech tijdens de jaarlijkse veiligheidsconferentie in München in 2007 en het conflict in Zuid-Ossetië en Georgië in 2008.⁶ Zo mogelijk nog opzienbarender is de opkomst van China als niet alleen een economische maar ook een militaire grootmacht. In de afgelopen twee decennia heeft de Chinese Communistische Partij zich steeds meer bereid getoond internationaal op te treden, en een grootschalige modernisering van de strijdkrachten is daar een belangrijk onderdeel van.

De toenemende spanningen tussen de VS, Rusland en China zijn op militair vlak duidelijk zichtbaar en stuwten investeringen in en de ontwikkeling van nieuwe wapentechnologieën, evenals de bereidheid om de dreiging van deze wapens als machtsmiddel in te zetten.⁷ Zowel Rusland als China heeft de ontwikkeling van

- 3 Shaan Shaikh en Wes Rumbaugh, 'The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense', Center for Strategic and International Studies, 8 december 2020. Zie: <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>.
- 4 'Chinese and Russian Air-Launched Weapons: A Test for Western Air Dominance', IISS, 2018. Zie: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2018/mb2018-01-essays-1>.
- 5 In een interview met de auteurs gaf een medewerker van Defensie aan dat Nederland nooit in staat zou zijn geweest te doen wat Azerbeidzjan wel lukte.
- 6 Louis Charbonneau, 'Putin Says U.S. Wants to Dominate World', *Reuters*, 10 februari 2007. Zie: <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-idUSL1053774820070210>.
- 7 Lawrence Freedman, *Ukraine and the Art of Strategy* (Oxford, Oxford University Press, 2019); Dmitry Adamsky, 'Deterrence à La Ruse: Its Uniqueness, Sources and Implications', in: Frans Osinga en Tim Sweijts (red.), *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020: Deterrence in the 21st Century—Insights from Theory and Practice* (Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2021) 161–75. Zie: https://doi.org/10.1007/978-94-6265-419-8_9.

Een DJI Phantom-drone. Niet-statelijke actoren en landen met kleine defensiebudgetten schaffen dergelijke civiele, relatief goedkope drones aan om in te zetten voor militaire doeleinden

FOTO LEE BENNETT

zogenaamde Anti-Access Area Denial (A2/AD)-middelen doorgezet, om met conventionele langeafstandwapens de VS en zijn bondgenoten en partners te kunnen bedreigen. Door deze wapens wordt het gevaarlijker in de buurt van beide staten te opereren, en daarmee ook om bondgenoten en partners in de regio te hulp te komen tijdens eventuele agressie tegen hen. Daarnaast refereerde het Kremlin tijdens de militaire interventie in Oekraïne aan zijn nucleaire arsenaal.⁸ In de Indo-Pacifische regio zorgt de toenemende militaire assertiviteit van China, met name in de Zuid-Chinese Zee, er bovendien voor dat Amerikaanse prioriteiten

verschuiven. Deze heroriëntering zorgt ervoor dat Europa meer verantwoordelijk wordt voor zijn eigen lucht- en raketverdediging: het moet zich voorbereiden op de mogelijkheid dat Amerikaanse militaire capaciteiten elders ingezet zullen worden, en dat er een gat ontstaat op het Europese toneel. Tot slot is de internationale architectuur voor wapenbeheersing steeds verder onder druk komen te staan. In 2019 beëindigde de VS het INF-verdrag na

8 'Ukraine Conflict: Putin "Was Ready for Nuclear Alert"', *BBC News*, 15 maart 2015. Zie: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31899680>.

vermeende Russische schending, beide staten hebben zich teruggetrokken uit Open Skies, en ook andere verdragen komen steeds meer in het gedrang. Deze toenemende druk op het internationale regime van wapenbeheersing- en ontwapeningsverdragen maakt vanzelfsprekend de dreiging van lucht- en raketaanvallen groter. Ten slotte, hoewel de belangrijkste stuwergroetmachten zijn, zien ook regionale machten zoals Iran grote voordelen in investeringen in langeafstandswapens om de VS en andere staten op afstand te kunnen houden.

De tweede trend is technologisch van aard, namelijk de immer toenemende precisie van aanvallen en transparantie van het slagveld, met mogelijk steeds dodelijkere luchtaanvallen tot gevolg. Hier komen een aantal parallelle technologische ontwikkelingen samen. De kwaliteit van sensoren is niet alleen toegenomen, ook de interpretatie van verzamelde data is steeds geavanceerder dankzij kunstmatige intelligentie.⁹ Verzamelde informatie kan dus steeds effectiever worden ingezet. Daarnaast neemt de hoeveelheid datapunten in hoog tempo toe. Doordat sensoren steeds kleiner worden, kunnen ze makkelijker worden geïntegreerd in kleine satellieten en drones, met als gevolg dat zogenaamde *intelligence, surveillance, and reconnaissance (ISR)*-drones steeds goedkoper

worden.¹⁰ Op het hoogste niveau zorgt de toegenomen transparantie en precisie ervoor dat passieve verdediging door middel van onder andere verbergen of camoufleren steeds minder effectief wordt. Dit kan verstrekkende gevolgen hebben: denk aan een scenario waarbij de locatie van nucleaire onderzeeboten die een *second strike* garanderen, hoewel nog steeds moeilijk, steeds beter te achterhalen is. Maar vooral op land is de toenemende transparantie en precisie toonaangevend. Tijdens het Nagorno-Karabach-conflict in het najaar van 2020 gebruikte Azerbeidzjan ISR-drones om informatie over doelen te verzamelen en die vervolgens door te zetten naar raketten en bommenwerpers. Het resultaat bleek overweldigend.¹¹ Lucht- en raketverdedigingssystemen zijn vaak nog niet in staat op deze dreiging in te spelen. Verdere integratie van bijvoorbeeld anti-dronesystemen is noodzakelijk, maar lost nog niet het probleem van op satellieten gemonteerde sensoren op.

De derde trend wordt bepaald door de gestage afname van de kosten voor sommige technologieën, waardoor steeds meer actoren, zowel statelijke als niet-statelijke, toegang hebben tot een alsmaar groeiend palet aan wapens. Drone- en rakettechnologieën worden steeds goedkoper en bovendien makkelijker om te produceren. Dit heeft te maken met de miniaturisering van wapentechnologieën en snelle ontwikkelingen in de commerciële sector. Wapens kunnen makkelijker op *off-the-shelf* drones worden gemonteerd: zo gebruikte Islamitische Staat DJI Phantom-drones die verkocht worden via Amazon.¹² Maar ook landen met krappe defensiebudgetten schaffen dergelijke civiele drones aan om in te zetten voor militaire doeleinden, zoals gebeurde in Oekraïne en Irak.¹³ Het belangrijkste gevolg van deze daling in kosten is dat steeds meer actoren – staten maar ook milities en terroristische organisaties – toegang hebben tot platforms als drones en raketten en op die manier een luchtdreiging vormen.¹⁴ Dit vormt een probleem voor zowel uitgezonden troepen in bijvoorbeeld het Midden-Oosten of de Sahel als dichter bij huis. Denk aan de drones die de afgelopen jaren vliegverkeer platlegden in Londen en Frankfurt. Een belangrijk gevolg van deze daling in kosten en de

- 9 Elsa B. Kania, 'Battlefield Singularity: Artificial Intelligence, Military Revolution, and China's Future Military Power', CNAS, november 2017. Zie: <https://www.cnas.org/publications/reports/battlefield-singularity-artificial-intelligence-military-revolution-and-chinas-future-military-power>; Keir A. Lieber en Daryl G. Press, 'The New Era of Counterforce: Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence', in: *International Security* 41 (2017) (4) 9–49; James S. Johnson, 'Artificial Intelligence: A Threat to Strategic Stability', in: *Strategic Studies Quarterly* 14 (2020) (1) 16–39.
- 10 Thomas Karako en Wes Rumbaugh, *Distributed Defense: New Operational Concepts for Integrated Air and Missile Defense* (Rowman & Littlefield, 2017) 1.
- 11 Shaikh en Rumbaugh, 'The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh'.
- 12 T.S. Allen, Kylie Brown, en Jonathan Askonas, 'How the Army Out-Innovated the Islamic State's Drones', *War on the Rocks*, 21 december 21, 2020. Zie: <http://warontherocks.com/2020/12/how-the-army-out-innovated-the-islamic-states-drones/>.
- 13 Ulrike Franke, 'Flying IEDs: The Next Big Threat?', *War on the Rocks*, 13 oktober 2016. Zie: <https://warontherocks.com/2016/10/flying-ieds-the-next-big-threat/>.
- 14 Stefan Borg, 'Below the Radar. Examining a Small State's Usage of Tactical Unmanned Aerial Vehicles', in: *Defence Studies* 20 (2020) (3) 185–201. zie: <https://doi.org/10.1080/14702436.2020.1787159>; International Institute for Strategic Studies, 'Emerging Air-Defence Challenges', in: *Military Balance 2019* (Londen, International Institute for Strategic Studies, 2018). Zie: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2019/xmb2019-bonus-content>.

daarmee samenhangende proliferatie is dat niet-statelijke actoren en kleinere legers steeds makkelijker schade kunnen toebrengen aan defensieorganisaties die normaliter de overhand hebben. De kans op asymmetrisch conflict neemt toe. Houthi's in Jemen die een Patriot-systeem van de Verenigde Arabische Emiraten verblinden door simpelweg een drone in de sensor te laten crashen is illustratief.¹⁵ De noodzaak voor kostenefficiënte verdediging is evident: je schiet geen raket van twee miljoen af op een drone van een paar honderd euro. Dat is niet alleen een kwestie van zuinigheid; uiteindelijk zal bij zo een scheve kostenverhouding de aanvaller veel meer wapens kunnen afvuren dan dat de verdediger beschikt over interceptoren.

De vierde, ook technologische, trend is de toenemende snelheid van wapens en de daardoor steeds afnemende reactietijd voor verdedigers. Hypersone wapens zijn daar het meest voor de hand liggende voorbeeld van. De bovengenoemde Avangard voegt zich bij een ruimer arsenaal aan steeds snellere en beter manoeuvreerbare Russische raketten, zoals de lucht-gelanceerde ballistische Kinzhal-raket met glijsysteem waarmee Rusland met een conventionele lading Amerikaanse en NAVO-schepen of militaire infrastructuur zoals havens en lucht-havens kan uitschakelen.¹⁶ Rusland is niet het enige land dat miljarden investeert in de ontwikkeling van hypersone wapens: andere militaire grootmachten zoals China, de Verenigde Staten, India, Frankrijk, en Verenigd Koninkrijk werken aan hun eigen versies.¹⁷ De angst voor een nieuw 'missile gap'¹⁸ is groot, juist omdat verdediging tegen hypersone dreigingen vooralsnog als nauwelijks mogelijk wordt geacht. Hoewel met name hypersone wapens tot de verbeelding spreken,¹⁹ kan ook de huidige generatie raketten steeds langere afstanden in kortere tijd afleggen. Manoeuvreerbare en laagvliegende kruisraketten zijn bovendien moeilijker detecteerbaar, waardoor de tijdspanne tussen detectie en mogelijke interceptie korter wordt.

De vijfde trend is het toenemende vermogen om aanvallen te combineren, waardoor de verde-

De angst voor een nieuw 'missile gap' is groot

diger in nog grotere mate overweldigd kan worden. Ook gecombineerde aanvallen met drones en bijvoorbeeld artillerie zorgen ervoor dat steeds sneller op dreigingen gereageerd moet worden. Reactietijden worden ook hier korter en de foutmarge groter.²⁰ Zogenaamde salvoaanvallen vormen momenteel een van de grootste dreigingen tegen huidige verdedigingssystemen en -tactieken. Het combineren van ballistische raketten, kruisraketten en toekomstige hypersone wapens met zogenaamde loitering munitions, al dan niet gewapende drones, en artil-

- 15 Ian Williams en Shaan Shaikh, 'The Missile War in Yemen', Center for Strategic and International Studies, 9 juni 2020. Zie: <https://www.csis.org/analysis/missile-war-yemen-1>.
- 16 Daarnaast heeft Rusland de Zirkon uitgetest. Associated Press, 'Russia Reports Successful Test Launch of Hypersonic Missile', *Defense News*, 7 oktober 2020. Zie: <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/10/07/russia-reports-successful-test-launch-of-hypersonic-missile/>; Speier et al., 'Hypersonic Missile Nonproliferation'.
- 17 Ook Japan, Duitsland, en Australië werken aan hypersone wapenprogramma's. Speier et al., 'Hypersonic Missile Nonproliferation', 22.
- 18 Missile gap is een term die in de jaren 50 van de vorige eeuw werd gebruikt om de vermeende achterstand van de VS ten opzichte van de Sovjetunie op het gebied van langeafstand ballistische raketten aan te geven.
- 19 Er moeten kanttekeningen gezet worden bij het vermogen van hypersone wapens om zowel snelheid, als afstand, als manoeuvreerbaarheid te behalen; het zal een kwestie worden van het een of het ander. Maar het blijft desondanks een zorgwekkende ontwikkeling. Oelrich, 'Cool Your Jets'.
- 20 Christian Brose, *The Kill Chain: Defending America in the Future of High-Tech Warfare* (Hachette UK, 2020).

Een Amerikaanse Aegis-interceptorraket wordt gelanceerd. Salvo's en combinaties van raketten, drones en loitering munitions kunnen bestaande verdedigingssystemen overweldigen

FOTO U.S. MISSILE DEFENSE AGENCY

lerie, kan raketverdedigingssystemen als Patriot en THAAD overweldigen.²¹ Bovendien zijn de huidige radars van dit soort systemen doctrinair en operationeel niet ingespeeld op een 360-gradendreiging. In 2019 werden de Saoedische olievelden van diverse kanten tegelijk aangevallen, waardoor Patriot-systemen niet adequaat konden reageren.²² Ook zullen waarschijnlijk in de nabije toekomst zogenaamde *swarms* van dezelfde wapenplatforms met behulp van kunstmatige intelligentie gecoördineerd ingezet kunnen worden.²³ Terwijl het aantal verdedigingssystemen tegen drones in de afgelopen pakweg vijf jaar exponentieel gegroeid is, lijkt verdediging tegen honderden drones tegelijk nog niet zo eenvoudig. Verdedigingssystemen kunnen zulke grote aantallen nog niet bijhouden.

Kortom: de spanningen tussen de grootmachten nemen toe terwijl wapens steeds sneller, goedkoper en preciezer worden. Een groeiend aantal statelijke en niet-statelijke actoren heeft daarmee toegang tot een groter, gevarieerder en gevaarlijker arsenaal aan lucht- en raketdreigingen. Het slagveld wordt bovendien steeds transparanter, waardoor bestaande passieve verdedigingsmiddelen ontoereikend blijken. Het inzetten van gecombineerde of salvoaanvallen maakt bovendien lucht- en raketverdedigingssystemen steeds kwetsbaarder, en integratie van verschillende verdedigingssystemen noodzakelijk.

Inherente complexiteit en nieuwe kwetsbaarheden

Gelet op dit veranderende dreigingsbeeld neemt de noodzaak voor Europeanen om meer te investeren in geïntegreerde lucht- en raketverdediging toe. Momenteel heeft Europa te weinig en onvoldoende geïntegreerde verdedigingsmiddelen en is het in grote mate afhankelijk van de VS. Na decennia van bezuinigingen staat de Europese raket- en luchtverdediging er daardoor beduidend slechter voor dan in 1989. Toen liep er nog een ‘schildmuur’ van verdedigingssystemen dwars door het continent dat heel West-Europa tegen Russische vliegtuigen en raketten beschermde. Met het ogenschijnlijke

einde van competitie tussen grootmachten na de val van de Muur verschoof de aandacht naar kleinere aanvallen op westerse soldaten door niet-statelijke actoren in conflicten in Afghanistan, Irak, en elders, en naar de enkele ballistische raketten die zouden kunnen worden gelanceerd door staten als Iran. Voor verdediging tegen deze tweede soort dreigingen leunt Europa bovendien op het Aegis-systeem dat de Amerikanen het afgelopen decennium in Europa uit de grond stampten.²⁴

Het brede scala aan dreigingen en de toenemende mogelijkheid tot het combineren van wapens maakt lucht- en raketverdediging, zowel in actieve als passieve vorm, hoogst gecompliceerd. Bij actieve verdediging worden dreigingen met radars opgespoord om vervolgens met effectoren – meestal raketten – onderschept te worden. Passieve verdediging richt zich op het verbergen, camoufleren, verspreiden, en verharderen (door bijvoorbeeld versterkte vliegtuighangars) van doelen.²⁵ De wapens waartegen de verdedigingssystemen moeten verdedigen variëren onderling sterk met betrekking tot hun snelheid, banen, manoeuvreerbaarheid, afstand, aantallen, en hun vermogen om gecombineerd te worden.

Door die variëteit zijn sensoren en effectoren niet geschikt voor alle dreigingen – zeker niet als kostenefficiëntie in acht moet worden genomen (en dat is vaak het geval bij Europese strijdkrachten). De relatief veelzijdige Patriot-systemen, waarvan Nederland er drie heeft, kunnen kruisraketten, korteafstandsraketten, en vliegtuigen onderscheppen, maar niet lange-

- 21 Carl Rehberg en Mark Gunzinger, *Air and Missile Defense at a Crossroads: New Concepts and Technologies to Defend America's Overseas Bases* (Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2018) 35. Karako en Rumbaugh, *Distributed Defense*, 1; Mark Gunzinger en Bryan Clark, *Winning the Salvo Competition: Rebalancing America's Air and Missile Defenses* (Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2016).
- 22 Ben Hubbard, Palko Karasz, en Stanley Reed, 'Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran', *The New York Times*, 14 september 2019. Zie: <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>.
- 23 'Are Drone Swarms the Future of Aerial Warfare?', *The Guardian*, 4 december 2019. Zie: <http://www.theguardian.com/news/2019/dec/04/are-drone-swarms-the-future-of-aerial-warfare>.
- 24 'Missile Defense Review', Office of the Secretary of Defense, 2019.
- 25 'Joint Publication 3-01 - Countering Air and Missile Threats', Joint Chiefs of Staff, 2017, V-17.

*Het Amerikaanse Aegis Ashore-systeem verdedigt Europese NAVO-bondgenoten tegen ballistische raketten.
Het systeem is gehuisvest op de Roemeense basis Deveselu*

FOTO NAVO

afstand ballistische raketten die hoog in de atmosfeer vliegen. De SMART-L MM-radars²⁶ op de Nederlandse luchtverdedigingsfregatten zijn

wel in staat ballistische raketten hoog in de atmosfeer te detecteren, maar de juiste interceptoren voor deze middellange- en langeafstandsraketten die hoog in de atmosfeer vliegen ontbreken in Nederland (evenals de rest van Europa).²⁷

²⁶ Waarvan er momenteel één op een luchtverdedigingsfregat in gebruik is en drie de aankomende jaren volgen.

²⁷ Ian Williams, 'Achilles' Heel: Adding Resilience to NATO's Fragile Missile Shield', CSIS, 5 augustus 2019. Zie: <https://www.csis.org/analysis/achilles-heel-adding-resilience-natos-fragile-missile-shield>.

De Nederlandse situatie is tekenend voor de bredere Europese lucht- en raketverdediging:

landen bezitten vaak afzonderlijk delen van het hele spectrum aan lucht- en raketverdedigingsmiddelen, met enkele gaten in de dekking die nergens in Europa worden opgevuld. Belangrijke gaten ontstaan bovendien als gekeken wordt naar de kwantiteit van verdedigingssystemen – en raketten tellen is inderdaad ook noodzakelijk als het op luchtverdediging aankomt. Er zijn duidelijke zwakheden in de verdediging tegen kruisraketten en ballistische raketten voor de korte afstand. Er bestaat nu een aanzienlijk risico dat verdedigers overweldigd worden: Europese verdediging is broos geworden omdat de aandacht de afgelopen decennia lag op een beperkte dreiging uit het Midden-Oosten. Het zijn dus niet alleen of voornamelijk de meest geavanceerde en exotische wapentechnologieën zoals hypersonische wapens waar we ons het meeste zorgen over moeten maken, maar vooral het vermogen om de effectiviteit van bestaande wapens beter te benutten. De noodzaak om te investeren is daarom tweeledig.

Lucht- en raket verdediging binnen Europa en daarbuiten

Europese lucht- en raketverdediging dient hoofdzakelijk twee doelen: enerzijds de verdediging tegen (en dus afschrikking van) mogelijke aanvallen tegen civiele doelen op het nationale grondgebied, de militaire infrastructuur van de NAVO, en NAVO-eenheden aan de oostflank; en anderzijds het beschermen van zowel schepen als landeenheden tijdens militaire uitzendingen, onder andere ook tegen niet-staatelijke actoren.

Ten eerste is de conventionele afschrikking ten opzichte van Rusland niet geloofwaardig zonder het vermogen de belangrijkste militaire infrastructuur en logistieke lijnen in Europa te kunnen verdedigen. Wellicht zijn Russische intenties met betrekking tot zogenaamde 'escalate to de-escalate'-doctrine overdreven,²⁸ evenals zogenaamde Russische A2/AD-capaciteiten.²⁹ Het is echter duidelijk dat Rusland over een grote variëteit aan lucht- en raketwapens beschikt, waarmee het tijdens mogelijke aanvallen snelheid, afstand, manoeuvreerbaarheid,

en kwantiteit kan combineren. Russische doctrine richt zich op het aanvallen van NAVO-eenheden en militaire infrastructuur zoals lucht- en zeehavens met kruisraketten, ballistische raketten, en andere wapens.³⁰ In het geval van (naderend) conflict, wordt het daardoor moeilijk om snel versterkingen te sturen vanuit het westelijk deel van het continent, maar ook om snel en veilig Amerikaanse eenheden over de Atlantische Oceaan te transporteren. Afschrikking in Europa hangt af van de geloofwaardigheid van die snelle versterking. De Europese en Noord-Amerikaanse eenheden die in het noordoosten staan als onderdeel van de Enhanced Forward Presence zijn bedoeld als *tripwires*, niet om langdurig weerstand te bieden.

De strategische waarde van lucht- en raketverdediging is daarom veel groter dan alleen het beschermen van eenheden; zonder effectieve verdediging van deze punten in de infrastructuur werkt de rest van de keten van afschrikking niet meer. Niet alleen is de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Europa gekrompen vergeleken met decennia geleden, de toenemende druk op Amerikaanse militaire eenheden om het theater in de Western Pacific te versterken³¹ betekent dat de bandbreedte in Europa kleiner is.³² Vooral de Amerikaanse maritieme capaciteit zal snel opgeslokt worden door behoeften in de Western Pacific, waarmee het vermogen om

- 28 Kristin Ven Bruusgaard, 'Russian Nuclear Strategy and Conventional Inferiority', in: *Journal of Strategic Studies* 44 (2021) (1) 3–35. Zie: <https://doi.org/10.1080/01402390.2020.1818070>.
- 29 Dmitry Dima Adamsky, *Moscow's Aerospace Theory of Victory: Western Assumptions and Russian Reality* (Washington, CNA, 2021) 5; Maren Garberg Bredesen en Karsten Friis, 'Missiles, Vessels and Active Defence: What Potential Threat Do the Russian Armed Forces Represent?', *The RUSI Journal*, 2020, 70–71.
- 30 Eric S. Edelman en Whitney Morgan McNamara, *U.S. Strategy for Maintaining a Europe Whole and Free* (Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2017); David A. Shlapak en Michael Johnson, *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND Corporation, 2016, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html.
- 31 Hal Brands en Evan Braden Montgomery, 'One War Is Not Enough: Strategy and Force Planning for Great-Power Competition', in: *Texas National Security Review* 3 (2020) (2). Zie: <http://tnsr.org/2020/03/one-war-is-not-enough-strategy-and-force-planning-for-great-power-competition/>.
- 32 Paul Van Hooft, 'The United States May Be Willing, but No Longer Always Able: The Need for Transatlantic Burden Sharing in the Pacific Century', in: Michiel Foulon en Jack Thompson (red.), *The Future of European Strategy in a Changing Geopolitical Environment: Challenges and Prospects* (Den Haag, The Hague Centre for Strategic Studies, 2021).

Nederlandse militairen oefenen in de VS met de voertuigen en handelingen van het Patriot-systeem. De Nederlandse Patriots kunnen kruisraketten, kortereafstands raketten en vliegtuigen onderscheppen

33 Office of the Under Secretary of Defense, '2018 Nuclear Posture Review' (Washington, D.C., Office of the Secretary of Defense; Department of Defense, februari 2018). Zie: <https://dod.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx>; Paul van Hoof, 'The US and Extended Deterrence', in: Frans Osinga en Tim Sweijts (red.), *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020: Deterrence in the 21st Century—Insights from Theory and Practice* (Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2021) 87–107. Zie: https://doi.org/10.1007/978-94-6265-419-8_6.

Europa te versterken in het geval dat beide regio's onder druk staan nog sterker vermindert. Een Amerikaanse respons op het meer en meer ontbreken van treden in de escalatieladder met betrekking tot de afschrikking van Rusland was het plaatsen van tactische kernwapens op de

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

De geloofwaardigheid van afschrikking is minder sterk dan tijdens de Koude Oorlog

Het investeren in lucht- en raketverdediging is daarom waardevol uit zowel een perspectief van grotere Europese soevereiniteit of strategische autonomie,³⁴ als uit een beter vermogen een bijdrage te leveren aan de collectieve verdediging van de NAVO. Het vergroot het Europese vermogen zichzelf – grondgebied, bevolking, en militaire eenheden – te beschermen, en maakt het waarschijnlijker dat de geloofwaardigheid van het bondgenootschap in stand gehouden kan worden. Het geeft ook meer bewegingsruimte tussen weinig doen en het potentieel escaleren naar een dreiging met kernwapens.

Ten tweede moeten Europese staten erop kunnen vertrouwen dat hun militaire eenheden beschermd zijn als die buiten Europa opereren. Daarbij kan gedacht worden aan operaties die door de landmacht worden uitgevoerd, zoals in Mali. Europese krijgsmachten zijn kwetsbaarder dan ze lange tijd zijn geweest door het toegenomen gemak waarmee kleine staten en niet-staatelijke actoren toegang hebben tot verbeterde precisie op het slagveld en meer offensief vermogen door geïmproviseerde loitering munitions.

Er moet ook gedacht worden aan de toegenomen kwetsbaarheid van schepen over de hele route van Europa naar de belangrijkste havens in de

ballistischeraketonderzeeboten.³³ Maar, gezien de onduidelijkheid van wat er precies op het spel staat voor de Verenigde Staten in de Baltische NAVO-lidstaten is de geloofwaardigheid van afschrikking minder sterk dan tijdens de Koude Oorlog.

34 Het concept van Europese strategische autonomie heeft in de laatste jaren opnieuw aandacht gekregen, onder andere in de EU Global Strategy.

Perzische Golf en die in Oost-Azië. De precisie van anti-scheepskruisraketten en ballistische raketten is toegenomen, en kan bovendien gecombineerd worden met eenvoudigere en goedkopere wapensystemen. Voor de ontwikke-

lingen op het maritieme terrein is de Sino-Amerikaanse competitie in de Western Pacific illustratief; de Chinese A2/AD-capaciteiten bedreigen Amerikaanse havens, luchthavens, en schepen in de regio.³⁵ Zeker waar maritieme eenheden dicht genoeg in de buurt van land opereren zijn ze kwetsbaarder dan voorheen. Daar komt bij dat het niet mogelijk is om op zee gebruik te maken van het terrein voor passieve verdediging. Europese staten lopen risico's wanneer ze hun schepen voor Freedom of Navigation Operations naar de Zuid-Chinese Zee sturen. Nederlandse en Europese schepen hebben slechts beperkte middelen om zichzelf te verdedigen.³⁶ Op beperktere schaal, maar waarschijnlijker, is dat Europese schepen gemakkelijker kunnen worden aangevallen in de Perzische Golf en de Rode Zee, door zowel statelijke als niet-statale actoren.³⁷

- 35 Stephen Biddle en Ivan Oelrich, 'Future Warfare in the Western Pacific: Chinese Antiaccess/Area Denial, U.S. AirSea Battle, and Command of the Commons in East Asia', in: *International Security* 41 (2016) (1) 7–48; Jonathan D. Caverley en Peter Dombrowski, 'Cruising for a Bruising: Maritime Competition in an Anti-Access Age', in: *Security Studies* 29 (2020) (4) 671–700; Paul van Hooft, 'All-In or All-Out: Why Insularity Pushes and Pulls American Grand Strategy to Extremes', *Security Studies* 29 (2020) (4) 701–29. Zie: <https://doi.org/10.1080/09636412.2020.1811461>.
- 36 Jeremy Stöhs, 'How High? The Future of European Naval Power and the High-End Challenge' (Djøf Publishing, 2021) 35–40. Zie: https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/hvor-hoejt-fremtiden-for-europaeisk-maritim-militaermagt-og-udfordringen-fra-stigende-kapacitetstaersker/CMS_Report__2021_1_-_How_High_-_The_Future_of_European_Naval_Power__updated_15_FEB_2021_.pdf.
- 37 Anthony H. Cordesman, 'The Gulf and Iran's Capability for Asymmetric Warfare', CSIS, 13 januari 2020. Zie: <https://www.csis.org/analysis/gulf-and-irans-capabilities-asymmetric-warfare>.

Europese oplossingen: meer integratie, betere samenwerking, grotere voorraden

Over de breedte is er dus meer behoefte in Europa aan de integratie van systemen van sensoren en interceptoren, en aan een mix van verdedigingsmiddelen over het hele spectrum. Dat laatste is noodzakelijk om tegemoet te komen aan het vermogen van aanvallers om wapens te combineren en verdedigers te overweldigen. Daarbij is het ook duidelijk dat er te weinig voorraden aan interceptoren zijn; in het geval van een snel escalerend conflict met een grootmacht of een regionale macht zullen verdedigingsraketten in een ongekend tempo verbruikt worden. Het beter integreren van de informatie van verschillende sensoren is een andere logische weg. Dit betekent het nog effectiever combineren van de input van de bestaande radars, met hun relatieve sterktes en zwaktes. De Europese afhankelijkheid van de Verenigde Staten voor langeafstand ballistische raketten kan op de lange termijn wellicht ondervangen worden door het Timely Warning and Interception with Space-based Theater Surveillance (TWISTER)-project dat binnen het kader van het Permanent Structured Cooperation (PeSCo)-programma van de Europese Unie plaatsvindt. Binnen het geheel aan Europese capaciteit heeft Nederland een potentiële rol te vervullen met de luchtverdedigingsfregatten met SMART-L MM-radars. Deze zijn te integreren met andere systemen met interceptoren, zoals de Formidable Shield-oefening eerder dit jaar liet zien.³⁸ Door hun mobiliteit zijn ze inzetbaar zowel aan de Oost- en Zuidflanken van Europa als verder van huis. Verdedigingssystemen tegen drones zijn relatief goedkoop, en zijn bovendien van nut voor alle krijgsmachtonderdelen. Naast verdediging tegen drones moet er voor land-

operaties doctrinair meer rekening worden gehouden met een verminderd vermogen om het terrein en camouflage te gebruiken, en eenheden en infrastructuur moeten daarom beter gespreid worden.³⁹ Militaire infrastructuur kan door verharding verder versterkt worden, wanneer actieve verdediging wellicht ontoereikend is.

Tot slot is het belangrijk om te benadrukken dat er met dit nieuwe dreigingsbeeld in de aanloop naar een crisis moeilijke keuzes gemaakt moeten worden tussen nationale, sociaaleconomische veiligheid, en militaire veiligheid. Zou bijvoorbeeld de Nederlandse Patriot-capaciteit in Nederland moeten blijven of naar de Baltische Staten gestuurd moeten worden? Met de huidige middelen kan Nederland slechts een van de twee doen. De lucht- en raketverdediging van Europa staat of valt met bijdragen van bondgenoten die elkaar beschermen, zoals in een falanx uit de Griekse oudheid. Maar een dergelijke multi-nationale aanpak waarbij risico's en oplossingen gedeeld worden, is niet makkelijk uit te leggen aan burgers. Ook als de Patriots in Nederland zouden blijven, kunnen ze maar één doel goed beschermen: zou dat Amsterdam of Rotterdam moeten zijn? De eerste is de hoofdstad en heeft de grootste luchthaven, maar de tweede heeft de belangrijkste haven die ook een grote rol speelt om troepen en materieel naar en binnen Europa te verplaatsen. Dit is het soort vragen dat decennialang overbodig leek, maar nu weer actueel is. Daarom zou het niet alleen goed zijn om te investeren in capaciteit, maar ook om een interne Europese discussie te voeren over het spectrum van conventionele afschrikking, om het belang en logica daarvan te begrijpen, voordat de keuzes daarover door andere actoren vóór Europa gemaakt worden. ■

Oefening met het Goalkeeper-systeem op het Nederlandse luchtverdedigings- en commandofregat (LCF) Zr.Ms. Evertsen. Binnen het geheel aan Europese capaciteit heeft Nederland een potentiële rol te vervullen met de luchtverdedigingsfregatten met SMART-L MM-radars

FOTO MCD, JAN DIJKSTRA

38 'US Navy Destroyer Uses Thales' Radar for SM-3 Launch on Remote Test', *Naval Technology*, 1 juni 2021. Zie: <https://www.naval-technology.com/news/us-navy-destroyer-uses-thales-radar-for-sm-3-launch-on-remote-test/>.

39 Karako en Rumbaugh, *Distributed Defense*.

'Ze vielen als gemaaid koren'

Een beschouwing over de verliescijfers in Indonesië, 1945-1949

Dr. Rémy Limpach*

Bij het lezen van Nederlandse militaire rapportages uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog valt op hoe scheef de verhouding tussen 'eigen' en 'vijandelijke' verliezen geregeld is. De verslaglegging van de 'zeer zware patrouillediensten' van Nederlandse eenheden op Bali maakt bijvoorbeeld melding van een 'gesneuveldenverhouding' van één Nederlandse militair op maar liefst 70 Indonesische strijders.¹ Ook gedenkboeken, memoires, dagboeken, brieven en secundaire literatuur die gevechtsacties beschrijven reppen, net als veel Indonesische bronnen, stevast over geringe Nederlandse en zeer hoge Indonesische verliezen. Daar staat tegenover dat het totale Indonesische slachtoffercijfer van de Nederlands-Indonesische oorlog onbekend is. Welke verklaringen zijn er te geven voor de ongelijke slachtofferverhoudingen? Duidelijk is in ieder geval dat het cijfermateriaal dat onderzoekers ter beschikking staat een problematisch karakter heeft.

Met een redelijk hoge mate van precisie is vast te stellen dat tijdens het conflict in Indonesië aan Nederlandse zijde bijna 5.300 militairen de dood vonden.² Hun namen zijn

* Rémy Limpach is senior wetenschappelijk medewerker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

1 Nationaal Archief (hierna: NA), Strijdkrachten Nederlands-Indië (hierna: SNI), inventarisnummer 2914, Inlichtingendienst der hoofdafdeling opleidingen Generale Staf, overzicht mei 1946.

2 Het exacte verliescijfer van de periode 1945 tot 1949 bedraagt 5.281 militairen in Nederlandse dienst. Dit getal is recent vastgesteld door dr. Wim Dechering, die zich baseert op de 'Database Nederlandse verliezen Nederlands-Indië 1945-1962', opgesteld door kolonel b.d. J.W. de Leeuw t.b.v. het NIMH 1990-2007. Dit cijfer staat los van 274 in 1950 in Indonesië overleden militairen. Vanwege het dynamische karakter en latere aanvullingen van de database De Leeuw komt Dechering tot een substantieel hoger aantal dan 4.751 doden – het officiële verliescijfer uit 1950/51. Uit zijn cijferanalyse blijkt ook dat een kleine meerderheid, 2.777 militairen, sneuvelde en dat 2.504 militairen overleden door ongelukken, ziektes en – veel minder – zelfmoord. Hoeveel van deze 5.300 doden van Indonesische komaf waren is onbekend. Wel is bekend dat het grotendeels uit Indonesische manschappen geformeerde KNIL 2.429 militairen verloor. Voor de KL en de Koninklijke Marine zijn de desbetreffende verliescijfers 2.666 respectievelijk 186. Zie Petra Groen e.a., *Krijgsgeweld en kolonie. Opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid 1816-2010* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2021) 348, 585; HEK, Bijlagen 1950-1951, 1672, Bijlage 1 van de memorie van antwoord.

*Nederlandse mariniers bemannen
een Browning-mitrailleur in Porong,
Oost-Java, 1947*

FOTO BEELDBANK NIMH

geregistreerd in databases, hun verhalen opgetekend in dagboeken, memoires en literatuur. Hoeveel slachtoffers er aan Indonesische kant vielen is daarentegen met veel onzekerheid omgeven. De nog zeer beperkte administratie van de jonge Republiek Indonesië in de jaren 1945 tot 1949 en de relatief geringe aandacht in de Indonesische historiografie voor slachtofferschap tijdens de revolutie verklaren dit voor een groot deel.³ De namen van de doden staan niet in online overzichten, hun verhalen leven vaak slechts in de mondelinge overlevering voort of staan gefragmenteerd opgetekend in lokale bronnen of op monumenten.

Niettemin zijn er pogingen gedaan om tot een schatting van het totaal aantal Indonesische doden te komen. In Nederland was het de 'geschiedschrijver des Rijks' Loe de Jong die in 1988 in het twaalfde deel van zijn boekenserie *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* voor het eerst – in een voetnoot – een getal van 100.000 noemde. Hoe hij precies tot dit cijfer was gekomen en aan wie hij het had voorgelegd, blijft onduidelijk.⁴ 'In Indonesië

wordt gesteld dat de Republikeinse strijdkrachten in de jaren '45-'49 in totaal circa honderdduizend man hebben verloren. Nederlandse militaire historici houden dat voor een betrouwbaar cijfer', aldus De Jong.⁵ Ondanks deze vage bronvermelding werd dit vanuit Indonesië verkregen cijfer van 100.000 sindsdien door historici geciteerd en overgenomen, waardoor het allengs meer en meer geaccepteerd leek.

In 1991 turfde historica Petra Groen vervolgens voor haar proefschrift de Nederlandse opgaven van Indonesische gesneuvelden in de meest gewelddadige periode van de oorlog: de eerste zeven maanden van 1949, toen er naar haar berekening 46.818 strijders sneuvelden.⁶ In 2017 zette een team van KITLV-onderzoekers dit monnikenwerk voort door de gemelde verliezen voor het gehele conflict bij elkaar op te tellen. Tot verbazing van de drie Nederlandse historici Christiaan Harinck, Nico van Horn en Bart Luttkhuis, die hierover publiceerden, kwam het totaal (97.421) heel dicht in de buurt van de 100.000 uit deel twaalf van *Het Koninkrijk*. Anders dan De Jong stellen zij echter dat dit aantal waarschijnlijk als een ondergrens gezien moet worden, omdat slachtoffers van politie en paramilitaire organisaties daarin bijvoorbeeld niet zijn verdisconteerd. Ook is het volgens hen, zoals Groen al eerder betoogde, onduidelijk in hoeverre bij de gemelde doden burgers zijn meegerekend. Zij pleiten daarom voor meer onderzoek, ook in Indonesische bronnen.⁷

Maar hoe weten we of dit getal de werkelijkheid überhaupt enigszins benadert? Aan de hand van een vergelijking van Nederlandse, Indonesische en Britse bronnen wordt in dit artikel geprobeerd meer empirische diepte aan dit vaak aangehaalde cijfer te geven, waarbij ook op de sterke asymmetrie van de verliescijfers wordt ingegaan. Hiertoe worden in het eerste deel de voornaamste tel- en bronnenproblemen uiteengezet en in het tweede deel verklaringen gegeven voor de uitermate scheve verhouding in slachtofferaantallen. Ter verduidelijking: dit artikel richt zich niet op extreem geweld tegen burgers of gevangengenomen strijders, zoals marteling, verkrachting en buitenrechtelijke executies, maar vooral op gevechtshandelingen

- 3 H.A.J. Klooster, *Bibliography of the Indonesian Revolution* (Leiden, KITLV Press, 1997) 46-51. Er zijn wel enkele Indonesische wetenschappers en auteurs die Indonesische slachtoffercijfers in kaart hebben gebracht, maar meer fragmentarisch of regionaal beperkt – en niet over de hele periode 1945-1949.
- 4 Op verzoek raadpleegde het NIOD de fiches van de aantekeningen van De Jong, maar ook deze stap leidde niet tot opheldering.
- 5 Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 12: Epiloog, tweede helft* (Den Haag, RIOD/SDU, 1988) 865, voetnoot 3. Er zijn sindsdien ook enkele andere getallen in omloop, maar ook dat zijn niet-onderbouwde schattingen. Zo werden volgens de historicus Vincent Houben 'enkele honderdduizenden Indonesiërs' gedood. De Australische historicus Adrian Vickers noteerde dat tussen de 45.000 en 100.000 Indonesiërs tijdens gevechten waren gesneuveld en dat tussen 25.000 en maximaal 100.000 burgers waren overleden. Zie Houben, 'A Torn Soul. The Dutch Public Discussion on the Colonial Past in 1995', in: *Indonesia*, Nr. 63 (april 1997), 47-66, aldaar 49 en Vickers, *A History of Modern Indonesia* (New York, Cambridge University Press, 2013) 105.
- 6 Petra Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië, 1945-1950* (Den Haag, SDU, 1991) bijlage 14, 262. Dit cijfer betreft de periode 6 januari t/m 15 augustus 1949.
- 7 Christiaan Harinck, Nico van Horn en Bart Luttkhuis, 'Wie telt de Indonesische doden?', in: *De Groene Amsterdammer*, 26 juli 2017; Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 214.
- 8 Christiaan Harinck en Bart Luttkhuis, 'Voorbij het koloniale perspectief: Indonesische bronnen en het onderzoek naar de oorlog in Indonesië, 1945-1949', in: *BMGN – Low Countries Historical Review* 132:2 (2017) 51-76, aldaar 71.
- 9 T.B. Simatupang, *Het laatste jaar van de Indonesische vrijheidsstrijd 1948-1949* (Kampen, Kok, 1985) 85. Azarja Harmanny en Brian McAllister Linn, 'Technisch geweld' in de Nederlands-Indonesische Oorlog: zware wapens in de periode van dekolonisatie', in: *BMGN* 135:2 (2020) 93-110, aldaar 105-108.

tegen gewapende Indonesiërs, waarbij uiteraard wel altijd de kans op burgerslachtoffers aanwezig was.

Het tellen van de Indonesische doden

Indonesische strijders werden bij open gevechten met Nederlandse infanterie-eenheden en bij massale aanvallen op Nederlandse posten om verschillende redenen regelmatig zeer grote verliezen toegebracht. Omdat bij dergelijke frontale aanvallen de slachtoffers vaak duidelijk zichtbaar waren, bestaan daarover weinig misverstanden. Dat ligt anders bij de Nederlandse inzet van vliegtuigen en artilleriebeschietingen. Vaak wordt er voetstoots vanuit gegaan dat dit geweld minstens zoveel of meer slachtoffers tot gevolg had dan regulier infanteriegeweld en buiten of in de marge van gevechtsacties gepleegd extreem geweld.⁸

Tegenstrijdige bronnen en verschillende types van geweld

Hoewel bombardementen en artilleriebeschietingen inderdaad zeer destructief konden zijn, niet in de laatste plaats voor de plaatselijke bevolking, laten de historici Brian McAllister Linn en Azarja Harmanny in een recent vergelijkend artikel zien dat vergelijkingen tussen verschillende bronnen tegenstrijdige resultaten opleveren. Een grootscheepse Nederlandse ‘zuiveringsactie’ en luchtaanval op de stad Wonosari in Midden-Java op 10 maart 1949 wordt volgens hen op diverse plaatsen aangehaald als voorbeeld van een luchtactie waarbij veel slachtoffers vielen.⁹ Nico Palar, het hoofd van de Indonesische vertegenwoordiging bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties en voormalig lid van de Tweede Kamer, stelde in een communiqué dat de Nederlandse aanval had geleid tot ‘honderd doden’ en de verwoesting van ‘vijfhonderd huizen’.

Door nadere bestudering van Indonesische, Nederlandse en internationale bronnen ontstaat echter een ander beeld. Op 10 maart stuurden de Nederlanders meer dan dertig vliegtuigen naar Wonosari, die de stad en omgeving bombardeerden en mitrailleurden, waarna troepen samen

FOTO NATIONAAL ARCHIEF

Een infanteriepeloton op weg naar Wonosari, waar een grootscheepse ‘zuiveringsactie’ plaatsvond, 9 maart 1949

met infanterie op een vliegveld ten noordwesten van de stad landden. Net als zoveel van de grotere 'zuiveringsacties' liep ook deze operatie uit op een fiasco. De Republikeinse troepen hadden het gebied al verlaten, mogelijk in reactie op een luchtaanval van ongeveer twee

weken eerder. Een officieel onderzoek van de VN-Commissie voor Indonesië (UNCI), dat was aangevraagd door de Indonesische delegatie bij de Verenigde Naties, vond echter nauwelijks bewijs voor de beweringen van Palar. Volgens plaatselijke bewoners was er bij de luchtaanval

Mariniers in actie met een 81mm-mortier in Surabaya, oktober 1946. Nederlandse troepen maakten er lang niet altijd werk van om de gevolgen van hun geweldsinzet na te gaan

FOTO BEELDBANK NIMH

één burger omgekomen en waren er tien gewond geraakt. Hoewel de UNCI-onderzoekers niet alle plaatsen bezochten die waren aangevallen, concludeerden zij dat ‘het belang van het incident door Republikeinse kringen is overdreven’.

In Nederlandse archieven van de infanterie, artillerie en luchtmacht over de actie staan wel slachtoffers vermeld, maar het wordt niet precies duidelijk door welk type geweld die veroorzaakt zouden zijn. McAllister Linn en Harmanny concluderen dat het bij dergelijke grootschalige operaties met verbonden wapens moeilijk – zo niet onmogelijk – is om slachtoffers naar type geweld te registreren. Ook zijn de gevolgen van luchtaanvallen op afgelegen plaatsen in algemene zin zeer moeilijk te achterhalen, laat staan dat men het precieze aantal slachtoffers kan bepalen. Dat dwingt volgens de auteurs tot terughoudendheid bij het doen van algemene uitspraken over de effecten van dergelijk geweld.¹⁰

Nederlandse telproblemen en over- en onderrapportage

Terughoudendheid is des te meer geboden omdat sommige Nederlandse rapporten over uiteenlopende gevechtscontacten ook openlijk de onmogelijkheid benoemen om het aantal Indonesische slachtoffers exact vast te stellen. Vaak werden vermeende doelen in het zijterrein onder vuur genomen, terwijl de tegenstanders – bijvoorbeeld vanwege dichte begroeiing – niet zichtbaar waren. Het tellen werd verder bemoeilijkt doordat het Indonesische leger, de TNI, en de strijdgroepen hun doden en gewonden meestal snel wegvoerden van het strijdtoneel, zodat veel commandanten ‘verloren onbekend’ meldden: in feite een vorm van onderrapportage. Soms werden ook spionnen aangewezen om de slachtoffers naderhand te tellen, maar die konden die taak lang niet altijd goed uitvoeren. Bij beschietingen door vliegtuigen en artillerie vormde de grote afstand tot de doelen eveneens een belemmering. Bovendien maakten Nederlandse troepen er lang niet altijd werk van om de gevolgen van hun geweldsinzet na te gaan; uit onwil, onvermogen of – bijvoorbeeld tijdens een opmars – tijdgebrek.¹¹

Een andere moeilijkheid bij het kwantificeren is dat de Nederlanders meestal geen weet hadden van het aantal slachtoffers van onderling Indonesisch geweld: men denke aan de soms grimmige strijd tussen gevechtsgroepen en eenheden van de TNI of aan het veelvuldig doden van Indonesiërs die van samenwerking met de Nederlanders werden verdacht.¹² Afgezien van een specifieke groep Indonesiërs, die bijvoorbeeld als lokale bestuurders of gerechtelijke ambtenaren met Nederlanders samenwerkten, deden Nederlandse rapporteurs geen moeite deze doden te tellen. Voor zover bekend werd er overigens ook aan Indonesische zijde geen centrale administratie bijgehouden. Wat intra-Indonesisch geweld betreft kan zodoende zelfs geen schatting van het aantal slachtoffers worden gegeven.

Problematisch aan de Nederlandse militaire rapportage is ook dat daarin vrijwel nooit – of op verhullende wijze als ‘op de vlucht neergelegd’ – melding werd gemaakt van burgers of gevangenen die gedood werden, terwijl uit andere bronnen, zoals egodocumenten, blijkt dat dit zeer frequent voorkwam.¹³ Het is dus lang niet altijd duidelijk of het bij de doden om burgers of strijders gaat en of de cijfers vanwege geregelde verhulling en onderrapportage compleet zijn. Verhulling en onderrapportage waren tenslotte probate middelen om lastige vragen naar executies van gevangengenomen strijders of het maken van burgerslachtoffers te voorkomen.

Omgekeerd zijn er verschillende indicaties voor Nederlandse overrapportage van Indonesische slachtoffers – volgens rapporten uiteraard

10 Harmanny en McAllister Linn, ‘Technisch geweld’, 105-108.

11 NA, SNI, 3384, Korpsgeschiedenis 1-12 RI. Operatief gedeelte tijdvak 29 juni – 30 september 1946; idem, 2259, 2 Regiment Veldartillerie, 1947 januari - december 1948; idem, 651, OOT no. 43, 24 december t/m 6 januari 1949; M. v.d. Hofstad, *5e Cie 4e Bataljon 11e Regt. Infanterie* (Den Dungen, 1994) z.p.; Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 238.

12 Dit signaleren Harinck, Luttikhuis en Van Horn eveneens.

13 Zie onder meer Jacques van Doorn en Wim Hendrix, *Ontsporing van geweld* (Amsterdam/Dieren 1970); Jaap de Moor, *Westerling's Oorlog. Indonesië 1945-1950* (Amsterdam, Balans, 1999); Stef Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam, Balans, 2002); Gert Oostindie, *Soldaat in Indonesië, 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam, Prometheus, 2015); Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2016).

allemaal strijders – door commandanten die met een indrukwekkende *body count* hun ‘successen’ wilden aantonen. Sommige commandanten gaven bewust een te hoog vijandelijk verliescijfer op, waarin – op welke schaal blijft onduidelijk – ook burgerslachtoffers werden verdisconteerd.¹⁴ KNIL-veteraan G. de Nijs verwoordde deze overrapportage in een interview als volgt: ‘die hoge jongens wilden het liefst zoveel mogelijk dooie horen. Daar ging het hun om’.¹⁵

Dergelijke overrapportage speelde zeer waarschijnlijk ook bij een gevecht ten noorden van Yogyakarta op 24 februari 1949, dat in Nederland grotendeels onopgemerkt is gebleven, maar in Indonesië bekend staat als de ‘Slag bij Plataran’.¹⁶ Het betrof hier een vuurgevecht dat ontstond tijdens een patrouille van 1-15 RI (1^e bataljon 15^e Regiment Infanterie). Bataljonscommandant majoor J.F. Scheers beschrijft in zijn memoires hoe zijn 3e compagnie de troepen van de Indonesische Militaire Academie volledig verraste en vervolgens achtervolgde, waarbij niet minder dan ‘70 man van de vijand sneuvelen’.¹⁷ Het officiële oorlogsdagboek houdt het aantal vijandelijke verliezen op ‘65 doden (geteld)’, terwijl aan Nederlandse zijde slechts één gewonde viel. Tot slot noemt een andere militaire rapportage nog het aantal van zestig gesneuvelden. Op basis van deze drie Nederlandse bronnen lijkt het aannemelijk dat er bij deze actie tussen de zestig en zeventig Indonesische militairen omkwamen, ware het niet dat Indonesische bronnen het veel lagere aantal van acht gesneuvelden en twee gewonden noemen – allen met naam en rang bekend. De

Indonesische auteur Moehkardi, die voor zijn gedegen onderzoek interviews met getuigen en bronnenmateriaal uit zowel Indonesië als Nederland gebruikt, stelt dan ook dat de Nederlandse opgaven sterk overdreven zijn.¹⁸

Indonesische overrapportage

Nederlandse rapporten zijn wat Indonesische verliescijfers betreft dus lang niet altijd betrouwbaar. Ook waar officiële Indonesische bronnen eigen verliescijfers melden is echter voorzichtigheid geboden, mede omdat de Republiek het aantal Indonesische slachtoffers in enkele spraakmakende gevallen overdreef om het Nederlandse optreden in de internationale politieke arena aan de kaak te stellen. Het bekendste voorbeeld is het aantal van tussen de 20.000 en 40.000 doden dat Nico Palar namens Indonesië eind 1947 in de Verenigde Naties opgaf. Volgens de Republiek ging het daarbij om het totaal aantal slachtoffers van de door Nederlandse commando’s en KNIL-eenheden eind 1946-begin 1947 in Zuid-Sulawesi gepleegde massamoord. De Indonesische militair historicus en TNI-overste Natzir Said bekende in 1977 echter dat het in Indonesië gangbare cijfer van 40.000 ‘zuiver fictief’ was – en om propagandistische redenen was uitvergroot. Daar staat tegenover dat de Nederlandse rapportage van 3.500 doden zeer waarschijnlijk te laag is, zodat het aantal slachtoffers van het bloedbad in Zuid-Sulawesi vermoedelijk met enkele duizenden moet worden opgehoogd.¹⁹ Een ander voorbeeld voor een waarschijnlijk overdreven Indonesische opgave zijn de 150.000 slachtoffers die TNI-kolonel T.B. Simatupang eind maart 1949 meldde. Volgens hem en enkele andere commandanten waren dit vooral burgerslachtoffers die Nederlandse troepen na ‘drie maanden van agressie’ sinds het begin van het tweede grote offensief (‘Operatie Kraai’) op Java en Sumatra hadden gemaakt.²⁰

Indonesische bronnen en rapporten die Nederlandse verliezen becijferen zijn eveneens deels onbetrouwbaar. Zo blijkt uit door Nederlandse inlichtingendiensten onderschepte Republikeinse militaire radioberichten die in 1949 van Sumatra naar Java werden gestuurd dat het aantal Nederlandse gesneuvelden als gevolg

14 Groen, *Marsroutes en dwaalsporen* 214, 238, 320; Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 73-74.

15 Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 382.

16 Deze passage is gebaseerd op Azarja Harmanny, ‘Asymmetric Warfare in Central Java, 1947-1949’, *Buku pedoman seminar mengenang peran Akademi Militer Yogya dalam perang gerilya di wilayah Yogyakarta, 1948-1949* (Yogyakarta 2020).

17 J.F. Scheers, *Djocjakarta* (z.p. 1950) 88.

18 Moehkardi, *Akademi Militer Yogya dalam perjuangan pisik, 1945-1949* (Jakarta, 2019) 254.

19 Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 308; Willem IJzereef, *De Zuid-Celebes Affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* (Dieren, De Bataafsche Leeuw, 1984) 150.

20 Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 212; NA, Algemene Secretarie (hierna: AS), 3936, Simatupang aan noodregering en vertegenwoordiging in New Dehli, 25 maart 1949.

Een Nederlandse militair tijdens een vuurgevecht in Plumbungan, mei 1946. De Nederlandse rapportage van de Indonesische verliescijfers was lang niet altijd betrouwbaar

FOTO BEELDBANK NIMH

van gevechtsacties herhaaldelijk sterk werd overdreven.²¹ Medio februari 1949 deed de Republikeinse gouverneur van West-Sumatra er middels een wel heel bijzonder bericht nog een schepje bovenop. Rond Bukittinggi was het Indonesische eenheden volgens hem gelukt hun tegenstanders in het defensief te drijven: een toedracht die zowel door Nederlandse als Indonesische bronnen wordt gestaafd. Volgens rapporteerde de gouverneur echter dat er in het door Nederlandse eenheden bezette Bukittinggi een ‘opstand’ dan wel ‘muitterij’ was uitgebroken: ‘213 manschappen van KL en KNIL namen onder aanvoering van een kapitein eraan deel. De Nederlandse legerleiding heeft deze 213 man laten fusilleren’. Volgens de gouverneur bevond generaal Spoor zich reeds in Bukittinggi om ‘de kwestie van deze 213 mensen te onderzoeken’.²² Waarom en op basis van welke bronnen de gouverneur deze overduidelijk valse melding deed blijft onduidelijk.

Bovenstaande beschouwingen over evidente moeilijkheden om exacte slachtofferaantallen vast te stellen en onbetrouwbare cijfers in

Nederlandse én Indonesische bronnen dwingen om met grote voorzichtigheid naar het door Loe de Jong genoemde getal van 100.000 slachtoffers te kijken.²³ De drie historici die op basis van de Nederlandse rapportages tot een vergelijkbaar getal komen plaatsten zelf al de nodige kanttekeningen en vraagtekens bij hun telwerk door te wijzen op de eenzijdigheid van de bronnen en de aannemelijkheid van onderrapportage. Zij merken echter niet op dat er ook geregeld sprake was van overrapportage.²⁴ In feite is het cijfer 100.000 niet meer dan een met grote onzekerheden omgeven schatting, terwijl daarbinnen ook de ratio tussen strijders en niet-strijders hoogst onduidelijk is.

21 Zie bijvoorbeeld NA, AS, 3932, Station Muara Labuh aan alle stations, 18 januari 1949.

22 NA, AS, 3933, gouverneur West-Sumatra aan alle stations, 14 februari 1949.

23 Dit cijfer is zonder de 13.411 Indonesische slachtoffers gerekend die de Britten tot hun vertrek eind 1946 volgens hun militaire rapportage maakten. Zie Richard McMillan, *The British Occupation of Indonesia 1945-1946. Britain, the Netherlands and the Indonesian Revolution* (Londen, Routledge, 2006) 73. Over de betrouwbaarheid van deze telling doet McMillan geen uitspraken. Ook Japanse eenheden maakten in de periode 1945-1946 nog een (onbekend) aantal Indonesische slachtoffers.

24 Ze stellen wel dat er mogelijk sprake was van overrapportage, maar die was in hun ogen hooguit incidenteel.

Verklaringen voor ongelijke verliescijfers

Voorbeelden van ongelijke verliescijfers: 'Dante's hel was er niks bij'

Blijft nog de vraag naar de scheve slachtoffer-verhouding – want dat daarvan in veel gevallen sprake was, staat in tegenstelling tot de onzekerheid rond het cijfer 100.000 wel vast. Een toepasselijk voorbeeld is een dagboekpassage van korporaal A.T. Hendriksen (KL) van het bataljon 1-3 RI. Deze korporaal was in augustus 1946 getuige van een frontale stormaanval van de TRI – later omgedoopt tot TNI. Ongeveer 2.000 TRI-militairen hadden gepoogd de Nederlandse stellingen in de buurt van Bandung (West-Java) te doorbreken. Hendriksen: 'de eerste aanvallers werden letterlijk weggemaakt. (...) Zeer hardnekkig vielen ze aan (...). De slachting duurde ongeveer 4 uren lang (...). Onze verliezen waren gelukkig gering (...). De verliezen van de T.R.I. liepen tegen de duizend man aan doden, we schrokken er zelf van toen we na de slag de resultaten in oogbeschouw [sic] gingen nemen'.²⁵

Dergelijke beschrijvingen gaan vaak over frontale Indonesische aanvallen op Nederlandse posities en gaan meestal gepaard met opmerkingen over een gebrekkige Indonesische wapenrusting. Het gedenkboek van het oorlogsvrijwilligersbataljon 1-12 RI maakt bijvoorbeeld melding van een grote aanval 'door een 500 armzalige dweppers', grotendeels met speren bewapend, in september 1946 in Cerme (Oost-Java).²⁶ De officiële korpsgeschiedenis vult aan: 'Enkele kinderen van 10-13 jaar vielen als

'krijgsgevangenen' in onze handen en waren gewapend met... katapults!! Onze brenns richtten dan ook een slachting onder hen aan.'²⁷

Een ander gedenkboek beschrijft een frontale aanval 'door zo'n 2000 extremisten' op Nederlandse posities in Pamekasan op het eiland Madura in oktober 1947. Ook deze aanval eindigde 'in een verschrikkelijk bloedbad.' De auteur noteert verder: 'Velen, slechts gewapend met speren en stokken, worden bij honderden weggemaakt, zodat bulldozers er aan te pas moeten komen om ze in een massagraf te begraven. Van onze zijde sneuvelen er zeven man van de mariniers.'²⁸

Adolf Birney, hoofdpersoon in de bestsellerroman *De Tolk van Java* van zijn zoon Alfred Birney, maakt in zijn eigen aantekeningen eveneens gewag van grote aantallen Indonesische gesneuvelden als gevolg van open gevechten. Zoals een gevecht met Indonesische marine-soldaten gedurende het eerste grote Nederlandse offensief van medio 1947:²⁹ 'velen waren slechts gewapend met houten geweren. (...) Weer werd er aan 'turkey shooting' gedaan'.³⁰ Enkele dagen later was het opnieuw – letterlijk – raak. Volgens Birney namen mariniers met op trucks gemonteerde machinegeweren aanstormende massa's Indonesische aanvallers onder vuur: 'bij bosjes vielen die kerels dood ter aarde. (...) De meesten hadden niet eens geweren, doch slechts slag- en steekwapens. (...) Lichaamsdelen en stukken mensenvlees spatten in het rond. Dante's hel was er niks bij'.³¹

Gebrekkige wapenrusting

Bovenstaande fragmenten zijn voorbeelden voor zeer ongelijke slachtoffercijfers als gevolg van open gevechten of frontale aanvallen, waarbij Indonesische troepen veelal blootstonden aan vernietigend Nederlands infanterievuur zoals van de alomtegenwoordige bren mitrailleur. De meest in het oog springende verklaring voor deze scheve slachtofferaantallen is dan ook de ongelijke wapenrusting en uitrusting. Ook Indonesische bronnen verklaren hiermee goeddeels het Nederlandse overwicht in open gevechten. Voor kolonel (later generaal) Abdul Haris Nasution, onder meer commandant van de Siliwangi-divisie en één van de belangrijkste

25 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (hierna: NIMH), Losse stukken, 3293, Dagboek A.T. Hendriksen, 1 augustus 1946.

26 B.H. Erné, *Bren naar voren partisanen! Het O.V.W.-Bataljon 1-12 R.I. op Java* (Groningen 1949) 70.

27 NA, SNI, 3384, Korpsgeschiedenis 1-12 RI. Operatief gedeelte tijdvak 29 juni – 30 september 1946.

28 J.C. Uithol en J.M. van Wijk, *Gods trouw in de tropen, belevenissen van oud-Indiëgangers gedurende de jaren 1946-1950* (Barneveld, Gebr. Koster, 1993) 73.

29 In Nederland werd dit offensief, van 29 juli tot 5 augustus, de Eerste Politie Actie genoemd (codenaam Operatie Product), in Indonesië *Agresi Militer Belanda I* (eerste Nederlandse agressie).

30 George Philip Birney, *De marinier uit Soerabaja* (z.p. 2007) 330-331.

31 Ibidem, 354.

strategen van de TNI, was dit chronische vuurwapentekort een grote frustratie, temeer omdat de net geformeerde Indonesische strijdkrachten eind 1945 wel degelijk over grote hoeveelheden wapens hadden beschikt. Deze wapens, naast tienduizenden lichte vuurwapens ook artillerie en tanks, hadden Indonesische jongeren (*pemuda*) en TNI-strijders in de maanden na de *proklamasi* op de verslagen Japanners buitgemaakt of van hen gekregen. Tijdens hevige gevechten en zuiveringsacties in onder meer Surabaya, Jakarta en Bogor veroverden of vernietigden Britse troepen³² echter grote hoeveelheden Japanse wapens, die volgens Nasution waardevol hadden kunnen zijn in de latere strijd tegen de Nederlanders.³³

Na het vertrek van de Britten, ruim een jaar later, hadden de meeste Indonesische strijders dan ook geen vuurwapen, maar – afgezien van mijnen, trekbommen en handgranaten – vooral slag- en steekwapens. Tot aan een grootschalige reorganisatie van de TNI in 1947 was de verhouding tussen vuurwapens en manschappen slechts 1:3 of 1:4. Eind 1948 was gemiddeld 40 procent van de TNI-militairen op Java met een vuurwapen uitgerust; op Sumatra was dat nog lager, 25 procent. Bij semiautonome gevechtsgroepen schommelde dit tussen 25 en 50 procent.³⁴ Hierbij is het goed te vermelden dat het vuurwapentekort niet betekende dat Nederlandse eenheden altijd tegen slechter bewapende TNI-troepen vochten. Volgens majoor Ferdinand Musch, commandant van het 1^e Bataljon Infanterie KNIL (Inf. I), was tijdens gevechten in maart 1949 zelfs gebleken, 'dat de superioriteit aan inf. bewapening vaak bij de tegenstander was'.³⁵ Ook op andere plaatsen komt het beeld van goed bewapende Indonesische eenheden naar voren.³⁶ In zulke gevallen waren open gevechten vaak veel minder eenzijdig.

De verslagen van het 1^e Bataljon van het Regiment Stoottroepen (1 RS) maken bijvoorbeeld melding van TNI-troepen van de Diponegoro-divisie die op 15 augustus 1947 vakkundig weerstand boden. Volgens het gevechtsverslag ontvingen drie compagnieën van 1 RS en twee andere bataljons bij Sumowono (Midden-Java) gericht tegenvuur van onder meer vier zware

FOTO: ANP

Nasution, één van de belangrijkste strategen van de TNI en later auteur van vele boeken over guerrilla-oorlogvoering, voelde zich beperkt door het chronische vuurwapentekort

- 32 Tijdens hun missie in Indonesië hadden de Britten drie hoofdtaken: ordehandhaving, opvang en repatriëring van geallieerde krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden en tevens ontwapening en repatriëring van Japanse militairen.
- 33 Abdul Haris Nasution, *Fundamentals of Guerilla Warfare* (New York, Pall Mall, 1965), 31-33; National Archives, Kew, WO 203/2681, Z.a. 'The Allied occupation of the Netherlands East Indies September 1945-November 1946', 67.
- 34 Ben Bouman, *Ieder voor zich en de Republiek voor ons allen. De logistiek achter de Indonesische Revolutie, 1945-1950* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2006) 137-143; Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 79, 175.
- 35 NA, Strijdkrachten, 804, Brief van het hoofd van het Kantoor Operatiën van de Staf V-Brigade inzake beschouwing over de guerrilla en haar bestrijding, 1949, 26 maart 1949.
- 36 Ben Bouman, *Succes in een verloren oorlog. Het 6e Regiment Veldartillerie en zijn Speciale Troepen in de onafhankelijkheidsstrijd van de Republiek Indonesië, 1946-1949* (Nijmegen, Quo Vadis Uitgeverij, 2015) 88-89. De hoge vuurwapenconcentratie bij sommige Indonesische eenheden betekent ook dat de bewapening bij andere eenheden veel lager was.

De vaak veel betere Nederlandse bewapening en uitrusting is een belangrijke verklaring voor de ongelijke slachtofferverhouding, maar zeker niet de enige

mitrailleurs, waardoor zij hun opmars moesten staken. Het verslag vervolgt: 'De artillerie legde haar vuren nauwkeurig van den boomenrand op den heuvelrug langs de helling naar beneden zonder dat de vijand week. Ook de herhaalde duikvluchten van de jagers [Mustangs] en hun mitraillement op dezelfde punten misten de normale uitwerking van ontsteltenis en vlucht. (...) Zelfs zonder versterkte stellingen en ondanks onze meerderheid door artillerie en jagersteun, had hij met gelijkwaardige infanteriebewapening zijn voordeel in het terrein ten volle uitgebuit.' De Nederlanders verloren die dag negen man: drie doden en zes gewonden.³⁷ Ook de Siliwangi-divisie, het keurkorps van de TNI, maakte indruk. Zo meldt het gedenkboek van 4-11 RI, na eerst een denigrerende opmerking over TNI-militairen in het algemeen te hebben gemaakt: 'De soldaten van de Siliwangi divisie die zijn beter getraind, goed bewapend en dragen uniformen.'³⁸

Toch bleef een open gevecht tussen min of meer gelijk bewapende eenheden de uitzondering, wat in Indonesische gelederen voor gevoelens van onmacht en frustratie zorgde. Het relaas van de in Oost-Java gevangengenomen regiments-

commandant Soehoed, die begin 1947 door Nederlandse inlichtingendiensten werd verhoord, is hier een goed voorbeeld van. Hij becommentarieerde de condities te velde als volgt: 'In mijn ogen is deze strijd een ongelijke, aangezien a. de bewapening van de T.R.I. ouderwets en miniem is (...); b. de artillerie niet beschikt over meet- en waarnemingsinstrumenten; aan mijn district was slechts één batterij van 2 stukken toegevoegd.' En dan had zijn regiment nog artillerie, wat vooral buiten Oost-Java een steeds schaarser wapen was. Soehoed klaagde ook over de gebrekkige verbindingsmiddelen waarmee zijn troepen de strijd tegen 'modern bewapende en gemechaniseerde Nederlandse troepen' aangingen.³⁹

Fatale Indonesische tactieken

De vaak veel betere Nederlandse bewapening en uitrusting is een belangrijke verklaring voor de ongelijke slachtofferverhouding, maar zeker niet de enige. Ook de Indonesische tactiek van de frontale stormaanval met veelal dicht op elkaar gepakte strijders op door Nederlanders (en aanvankelijk ook Britten) bezette steden, eenheden en posten speelde een belangrijke rol. Het vaakst kwam deze strijdwijze in de vroege periode van het conflict voor, met de tegen de Britten gevoerde slag om Surabaya als bekendste casus. De beschrijvingen van Hendriksen, Birney en anderen zijn voorbeelden van een wel zeer eenzijdige afloop van gevechtscontacten, maar dergelijke confrontaties zijn zo vaak geboekstaafd dat zij geenszins als uitzonderingen kunnen worden beschouwd.

De vraag hoe representatief dergelijk scheve verliesratio's zijn, is echter lastig te beantwoorden, mede omdat de tienduizenden – het precieze aantal is onbekend – Nederlands-Indonesische gevechtscontacten geen vast patroon kenden en ook in omvang sterk varieerden. Bovendien zijn deze gevechten tot dusver nog niet systematisch onderzocht. Wel is op basis van een analyse van een groot aantal rapporten, egodocumenten en secundaire literatuur duidelijk dat de uitkomst in het algemeen sterk afhing van factoren als numerieke sterkte van de botsende eenheden, bewapening, munitievoorraden, verbindings-

37 Jot Polman, *De Stoot. Actie-nummer. 1e bataljon Regiment Stoottroepen. 21 juli 1947-15 oktober 1947* (1947) 60-61. Zie ook Frans C. Hazekamp, *192 zware klappen in Indië. Overzicht van alle incidenten met drie of meer eigen doden en/of vermisten tijdens het Nederlands-Indonesische conflict, 1945-1962: opdat zij niet vergeten worden* (Baarn, 2014) 51.

38 M. v.d. Hofstad, *Gedenkboek 4-11 RI* (Den Dungen 1993) 231.

39 NA, Mariniersbrigade in Nederlands-Indië, 999; Inlichtingen-jaarverslag 22 maart 1946-22 maart 1947, verhoor van regimentscommandant Soehoed. Zie ook C.J.O. Dorren, *Onze Mariniersbrigade (1945-1949). Een veelbewogen episode in de korpsgeschiedenis* (Den Haag, Stok Uitgevers, 1954) 118-120.

middelen, moreel of capaciteit van de commandant – maar uiteraard ook van de topografie en een eventueel verrassingselement.

Wat tactieken betreft moet worden opgemerkt dat de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog veelal (te) simplistisch als enkel een guerrillaoorlog wordt geschetst. In werkelijkheid kende de oorlog in tactisch opzicht min of meer twee fasen: een grotendeels conventionele strijd van augustus 1945 tot medio 1947 – en overwegend een guerrilla/contraguerrilla tot eind 1949. Deze tweedeling is gebaseerd op de Indonesische tactische ommezwaai van conventioneel naar guerrilla na het grote Nederlandse offensief van medio 1947. Deze door de TNI-leiding bevolen tactische aanpassing stoelde op het pijnlijke inzicht dat de frontale aanvalstactiek en het open gevecht steevast tot nederlagen en hoge verliezen leidden. De toepassing van *hit-and-run*-tactieken, die de Nederlandse eenheden frustrerden en uitputten, bleek veel effectiever.

Het onderscheid tussen regulier-irregulier was op het lage tactische niveau echter niet absoluut. Daarnaast werden Nederlandse detachementen en posten ook als onderdeel van de vanaf medio 1947 ontketende guerrillastrijd voortdurend aangevallen. Daar kwam bovenop dat, aldus de Australische historicus Robert Cribb, ‘the old habits of frontal warfare died hard’.⁴⁰ Voorts vonden in 1947-1948, afgezien van geregelde beschietingen van steden, incidenteel ook grote en kleine aanvallen op door Nederland bezette bevolkingscentra plaats. In de eerste zeven maanden van 1949 nam de frequentie toe: Indonesische strijdkrachten poogden alleen al op Java 132 keer een stad te bestormen.⁴¹ De grootschalige aanvallen op Yogyakarta en Solo in maart respectievelijk augustus 1949 zijn daarvan de bekendste voorbeelden. Weliswaar werden deze bestormingen bloedig afgeslagen, maar zij gaven het belangrijke psychologische signaal af dat de TNI geenszins verslagen was. Aan Nederlandse kant werden dergelijke aanvallen overigens verwelkomd. Zo vermeldt een inlichtingenrapport over de bestorming van Sukabumi (West-Java) in de nacht van 13 op 14 maart 1949: ‘Een zeer gunstig element bij

deze aanvallen is dat daarbij de tegenstander te ‘voorschijn komt’ en de kans hem verliezen toe te brengen groter is geworden, waarvan dan ook dankbaar gebruik wordt gemaakt.’⁴² Uit de archiefbronnen en literatuur rijst zodoende ook wat de ‘guerrillafase’ van 1947 tot 1949 betreft het beeld op van vrijwel altijd afgeslagen Republikeinse aanvallen of anderszins in het Nederlandse voordeel beslechte confrontaties, die meestal tot gevoelige Indonesische (en geringe Nederlandse) verliezen leidden.⁴³

Indonesische bronnen bevestigen dat Republikeinse eenheden in open gevechtscontacten meestal het onderspit dolven. Nasution stelt dat Indonesische troepen zelfs kleine Nederlandse eenheden ‘hooguit konden lastigvallen, maar niet vernietigen omdat de offensieve vaardigheid aan onze kant relatief zwak was’.⁴⁴ Inderdaad is het zowel de TNI als de semiautonome strijdgroepen gedurende de hele oorlog nooit gelukt om in één keer meer dan veertien Nederlandse militairen te doden.⁴⁵ Bij veruit de meeste acties van de TNI leed de Nederlandse strijdmacht geen of slechts enkele verliezen, zelfs als haar militairen in hinderlagen geraakten. Dat wil niet zeggen dat de Nederlanders geen zwakke plekken hadden. Afgezien van kleine infanteriepatrouilles waren ook genisten kwetsbaar. Dit gold zelfs nog sterker voor militairen van de logistieke keten die, om buitenposten te bevoorraden, zich in konvooien op zogeheten ‘dodenwegen’ begaven, waar een aanzienlijke kans bestond op een mijn of in een hinderlaag te rijden. Met aan zekerheid grenzende waar-

40 Robert Cribb, ‘Military Strategy in the Indonesian Revolution: Nasution’s Concept of ‘Total People’s War’ in Theory and Practice’, in: *War & Society* (2001) 19:2, 143-154, aldaar 150.

41 Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, bijlage 9, 254-255.

42 NA, SNI, 2914, TTC West-Java, Wekelijks Militair Inlichtingen Rapport (hierna: WMIR) no. 2, 18 maart 1949.

43 Zie bijvoorbeeld Willem Pluygers en G.A. van Apeldoorn, *3-7 R.I. op Midden-Java. Gedenkboek van een bataljon van de Koninklijke Landmacht te velde* (Rotterdam, 1950) 56; Jan van ‘t Zand, *De bij voorbaat verloren strijd* (z.p., 1994) 28; A.P. de Graaff, *Levenslang op patrouille* (Franeker, Van Wijnen, 2000) 35-36. Uitzondering zijn nachtelijke Indonesische beschietingen van bivaks en buitenposten met mortieren. Deze – vaak kortstondige – aanvallen werden veelal niet beantwoord en ‘uitgezeten’.

44 Nasution, *Fundamentals of Guerilla Warfare*, 76-77.

45 Hazekamp, *192 zware klappen in Indië*, 110-111. Deze veertien sneuvelden door een geïmproviseerde landmijn. Het grootste aantal tijdens een gevechtsactie gesneuvelden bedroeg twaalf man.

Een fotoreeks met bijschrift uit het fotoalbum van korporaal S. van Langen van 3-7 RI over een aanval van 'een opgezweepte, uit een kampong afkomstige menigte' op een Nederlands bivak in Midden-Java, waarbij 31 aanvallers sneuvelen. Rechts onder schrijft hij: 'Ze vielen als gemaaid koren'

schijnlijkheid werden de meeste Nederlandse verliezen dan ook door mijnen en trekbommen veroorzaakt.

In zijn in 1953 verschenen *Fundamentals of Guerrilla Warfare* levert Nasution als vooraanstaand troepencommandant forse kritiek op het tactische vermogen van de TNI-leiding. In zijn publicaties neigt Nasution er overigens wel naar zijn eigen rol en problemen van de TNI om politieke redenen uit te vergroten.⁴⁶ Toch heeft hij een punt dat de TNI-leiding in 1946-1947 (te) lang, fanatiek en halsstarrig aan de stormaanval heeft vastgehouden: 'Hoeveel van onze jongeren zijn niet overleden door fouten van onze

commandanten die ze tot hopeloze aanvallen aanzetten, ze ertoe brachten met bamboesperen tanks te bestormen, met handgranaten tegen artillerie te vechten.'⁴⁷ Zelfs een spijkerharde KNIL-commandant als overste J.H.J. Brendgen kwam, nadat zijn mannen in 1946 op het eiland Selayar (bij Zuid-Sulawesi) een aanval van circa 700 slecht bewapende Indonesische belagers hadden afgeslagen, tot een zelfde oordeel. Zo merkte hij na een bezoek aan een ziekenzaaltje vol 'hijgende, steunende en rillende gewonden' op: 'Ik had ook medelijden met deze arme kerels, die in hun fanatisme tegen automatische wapens waren opgelopen.'⁴⁸

Volgens Nasution liet legercommandant Sudirman de tol aan Indonesische mensenlevens nog verder toenemen met zijn eind 1946 geformuleerde dramatische leuze dat 'elke centimeter grond' moest worden verdedigd. Dit

46 Cribb, 'Military Strategy in the Indonesian Revolution', 143-154.

47 Nasution, *Fundamentals of Guerilla Warfare*, 31.

48 J.H.J. Brendgen, *Belevenissen van een KNIL-officier in de periode 1942-1950* (Haarlem, 1960) 38-40.

bevel ‘dwong onze troepen tot statische en frontale gevechten’. TNI-eenheden konden zich daardoor niet terugtrekken om eigen verliezen te beperken of de tegenstander in de flank aan te vallen. Wat zich bij de frontale tactiek verder wreekte was het ontbreken van eenheden die tijdens een stormaanval dekkingsvuur konden geven.⁴⁹

‘Guerrilla-manie’ en onervarenheid

Nasution hekelde ook dat er in het Indonesische kamp veel interne geschillen en onderlinge gewapende confrontaties waren. Deze richtingstrijd was het gevolg van het ontbreken van een door alle strijdkrachten aanvaard overkoepelend commando en van ongedisciplineerde guerrillastrijders die in een ‘guerrilla-manie’ vervielen en weigerden bevelen op te volgen. Die ‘inefficiëntie en chaos’ zorgden voor talrijke mislukte operaties. Nasution betreunde voorts dat hij en zijn landgenoten niet in staat waren ‘een leger te vormen dat over een organisatie beschikte die het tegen de Hollanders had kunnen opnemen. Onze divisies en brigades waren dit slechts qua naam, met betrekking tot gevechtsterkte en organisatie waren zij deze naam niet waardig’. De militaire leiders poogden bovendien te veel bataljons en brigades op te richten, wat Nasutions streven naar grotere efficiëntie doorkruiste. Opmerkelijk is dat hij niet alleen sprak over onkunde, maar ook bekritiseerde wat hij omschreef als onwil om op rationele basis een professionele legerorganisatie op te bouwen. Volgens hem kwam dit doordat rationele organisatie in revolutionaire tijden ‘vaak ten onrechte voor een vreemde of koloniale praktijk’ werd gehouden. ‘Zonder organisatie, strategische planning en goede tactiek zal men echter telkens weer nederlagen incasseren.’⁵⁰

Een oorzaak voor de door Nasution gesignaleerde problemen was het gebrek aan militaire ervaring, dat vooral in de beginfase van de oorlog zichtbaar was. De daarmee gepaard gaande tactische naïviteit blijkt ook uit de memoires van Suhario Padmodiwiryo, een latere generaal die eind 1945 aan de slag om Surabaya deelnam: ‘We were just boys in a man’s game. Deep down, we were aware that none of us had

sufficient military experience to enable us to face an invasion by a modern army.’ Hij en zijn medestrijders waren niet meer dan ‘amateurs preparing for a war against professionals’.⁵¹ Britse rapporten over de strijd in de bruggenhoofden bevestigden deze observaties: ‘they have little idea of fire and movement and heavy casualties were inflicted on them once they were moving in formed bodies (...) The Indonesians in most cases fail to understand, although their individual concealment is excellent, that cover from view is not cover from fire’.⁵²

In deze lijn past ook het gegeven dat veel commandanten in 1945-1946 op basis van populariteit in plaats van opleiding en ervaring werden verkozen. Dit was vooral manifest in de gelederen van voormalige leden van Japanse hulpkorpsen zoals de PETA,⁵³ die commandanten stimuleerde een vaderrol aan te nemen in hun eenheid. Status, charisma en strijdgeest waren daarbij belangrijker dan het streven naar een rationele en hiërarchische legerorganisatie, dat voormalige KNIL’ers zoals Nasution en Simatupang, maar ook chef-staf Urip Sumoharjo, hoog in het vaandel hadden staan. Zij trachtten aldoor de TNI te verkleinen, stroomlijnen en professionaliseren. Deze plannen werden echter bemoeilijkt door de weerstand van talrijke eenheden en commandanten die hun autonomie niet wilden prijsgeven. Hun held was de jonge legercommandant Sudirman, de verpersoonlijking van de revolutionaire strijdgeest. Hij en zijn aanhang wantrouwden de kleine maar invloedrijke groep militairen binnen de legerleiding met hun ‘besmette’ KNIL-verleden.⁵⁴

49 Nasution, *Fundamentals of Guerilla Warfare*, 31.

50 Ibidem 19, 31-32, 77.

51 Suhario Padmodiwiryo en Frank Palmos (vert.), *Revolution in the City of Heroes. A Memoir of the Battle that Sparked Indonesia’s National Revolution* (Singapore, National University of Singapore Press, 2016) 119, 172.

52 National Archives, Kew, WO 172-7045, 23 Indian Division troops instruction no. 7, z.d.
53 *Tentara Sukarela Pembela Tanah Air*, vrij vertaald: het vrijwilligersleger ter verdediging van het vaderland.

54 Salim Said, *Genesis of Power. General Sudirman and the Indonesian Military in Politics, 1945-1949* (Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1991) 9-15, 29-31; Ben Bouman, *Van driekleur naar rood-wit. De Indonesische officieren uit het KNIL, 1900-1950* (Den Haag, Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht, 1995) 224-233.

FOTO NATIONAL ARCHIEF

Een grote groep Indonesische mannen met bamboesperen tijdens een toespraak van een regent in Bondowoso, april 1949. Aanvallen van strijders die zich onkwetsbaar waanden of van slecht bewapende burgers verhoogden de Indonesische verliescijfers

Geloof in onkwetsbaarheid

Een andere verklaring voor de hoge Indonesische verliescijfers is te vinden in het optreden van strijders die geloofden een heilige oorlog te voeren en zich onkwetsbaar waanden.⁵⁵ Al eind 1945 vermeldt een Nederlands inlichtingenrapport: 'Het ceremonieel om personen onkwetsbaar te maken, vooral door middel van rituele waschingen, heeft op groote schaal plaats.'⁵⁶ Korporaal Maarten Schaafsma van het 4^e Garderegiment Grenadiers schrijft medio 1947 in een

brief naar huis over een aanval tijdens de *puasa*, de islamitische vastenmaand, waardoor de moslimstrijders zich onkwetsbaar waanden. 'Dat leidde tot een verschrikkelijk bloedbad. Zo'n 600 peloppers [strijders] werden gedood. Op de aloonaloon [stads- of dorpsplein] gooiden we ze op een stapel. Er ging benzine over en alles werd in de brand gestoken.'⁵⁷

Hospik Hendrik Knapen meldde in maart 1949 per brief een soortgelijke aanval in denigrerende bewoordingen: 'Op een post bij Tjikampek [West-Java], deed een stelletje halve gare geloofstrijders, opgehitst door een Hadji, een aanval. Ze waren zogenaamd onkwetsbaar, maar de helft kwam op een hoop te liggen om of onder de groene zoden of een wit laken hun gekke streken te overdenken en die Hadji een beetje te gaan wantrouwen. Dit is trouwens niet de

55 Voor denkbeelden van religieuze strijders en organisaties als de Darul Islam zie bijvoorbeeld C. van Dijk, *Rebellion under the banner of Islam* (Den Haag, Martinus Nijhoff, 1981).

56 NIMH, Dekolonisatie, 751, Troepencommando Inlichtingendienst, 13 november 1945.

57 J. van de Kamp, *Geliefde ouders en verdere familie! Brieven van Indiëganger Maarten Schaafsma* (Kampen, Kok, 2002) 70.

58 NIMH, 495, brief van korporaal Hendrik J. Knapen aan moeder Maria, 18 maart 1949.

enigste keer geweest, omstreeks oud en nieuw van de Mohammedaanen is het op z'n ergst.⁵⁸ Oud-KNIL-officier Sjoerd Lapré schrijft in zijn memoires eveneens over herhaaldelijke aanvallen door grote eenheden, ‘grotendeels bewapend met bamboe roentjings [speren]’. Omdat zij maar niet wilden wijken moesten ze ‘rake klappen’ incasseren. ‘Onze militairen maakten van de bamboe roentjings een grote brandstapel en de bevolking werd gewezen op de dwaasheid van het geloof in onkwetsbaarheid.’⁵⁹

Aanvallen van burgers

Aanvallen van slecht bewapende burgers (overigens vaak niet goed te onderscheiden van strijders) zorgden ook geregeld op diverse plaatsen voor een bloedbad. Zo beschrijft een in april 1946 opgesteld rapport uit Banjarmasin (Kalimantan) een bloedig afgeslagen aanval op een KNIL-patrouille. ‘Ter toelichting moge dienen dat een 40-tal kampongbewoners van Batakan en 20 pemoeda’s van Java aan den strijd hadden deelgenomen.’⁶⁰ Begin 1949 werden Nederlandse eenheden en posten in de regio Banjarmasin nog steeds geregeld door ‘een fanatieke volksmenigte’ aangevallen. Dit resulteerde telkens weer in ‘een groot aantal doden en gewonden’.⁶¹ Ook in de regio Yogyakarta werden in 1949 meldingen gedaan van een uitgesproken vijandige bevolking. ‘De aanvallen welke door de bevolking, voor het grootste deel bewapend met bamboe-roentjings en slagwapens, uitvoerde op onze patrouilles, spreekt (...) voor zichzelf.’⁶² In een enkel geval gebruikten aanvallers zelfs burgers als menselijk schild, zoals bij een bestorming van het detachement Dawuan op 16 maart 1949: ‘de aanvallers [lieten] zich voorafgaan door opgezweepte bevolking, waarbij vrouwen en kinderen’.⁶³

Nederlandse risicomijding en overkill

De Nederlandse inzet van zware wapens als vliegtuigen en artillerie diende zowel om de tegenstander verliezen toe te brengen als de eigen verliezen te beperken. Ook het regelmatig voorkomende fenomeen bij vooral Nederlandse infanteristen om op alles te schieten wat bewoog, wat het Indonesische dodental verder opdreef, was deels een uiting van risicomijding. Vooral bij jonge dienstplichtigen stoelde dit

Vooraf jonge dienstplichtigen konden guerrillastrijders moeilijk van Indonesische burgers onderscheiden, wat tot een gebrekkige vuurdiscipline leidde

gebrek aan vuurdiscipline ook op het probleem dat zij guerrillastrijders, die lang niet altijd geüniformeerd waren, moeilijk van Indonesische burgers konden onderscheiden en nooit helemaal zeker wisten wie hun vijand was. Dit leidde dan vaak tot collectieve verdenkingen tegen de hele bevolking. Voor militairen betekende deze specifieke guerrillacontext dat zij, als zij bijvoorbeeld tijdens een actie of patrouille een groepje Indonesiërs tegenkwamen, in principe een snelle risicoafweging moesten maken. De bekende klokkenluider Joop Hueting verwoordde dit proces als volgt: ‘Je bent uiteraard geen statisticus, je weegt je kansen niet af – al is het maar één op een miljoen, dan schiet je. En het liefst het eerst.’ Hoewel Hueting ook opmerkte dat het de meer ervaren soldaten die in verloop van tijd niet meer in paniek raakten beter lukte onderscheid tussen burgers en strijders te maken, ergerde hij zich ‘dat er altijd een paar mensen [militairen] blijven rondlopen, die (...) zomaar, absurd, ineens een pistool-mitrailleur leegschieten, op een man die daar alleen loopt’.⁶⁴

59 Sjoerd Lapré, *Het Andjing Nica Bataljon (KNIL) in Nederlands-Indië (1945-1950)* (Ermelo, 1999) 93-94.

60 NIMH, Dekolonisatie, 1065, Garnizoen Bandjermasin, Patrouilleverslag v/h peloton M.J. Weber, 11 t/m 17/4-'46.

61 NA, SNI, 651, OOT no. 43, 24 december t/m 6 januari 1949.

62 NA, SNI, 644, commandant T-brigade aan commandant B divisie, OOT, 13 januari 1949.

63 NA, SNI, 2914, TtTC W-Java, WMIR no. 3, 24 maart 1949.

64 Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 65, 81, 184, 189, 193, 253, 353, 420-423, 430-431, 681, 699, 701 (citaat Hueting), 703; Martin Ruyter, ‘En jullie schieten op alles wat beweegt’, in: *de Volkskrant*, 19 december 1968; Scagliola, *Last van de oorlog*, 55, 90.

In het verlengde van de collectieve verdenking van de bevolking ligt de constatering dat in het kader van een traditioneel zeer vijandgerichte Nederlandse aanpak in veel gevallen een *overkill* aan vuurkracht werd gebruikt. Al sinds de 19e eeuw hanteerde het KNIL een hardhandige militair-psychologische aanpak van machtsvertoon, *frappez toujours* en collectieve afschriking, waarmee de potentieel opstandige Indonesische bevolkingsmassa's in het gareel van de veel kleinere koloniale 'bovenlaag' moesten worden gehouden.⁶⁵ Of het zich bij sommige bovengenoemde gevechtsbeschrijvingen wellicht ook om gevallen van *overkill* handelt is lastig te beantwoorden.

Egodocumenten en gedenkboeken beschrijven maar zelden – officiële rapporten nooit – andere opties zoals minder (gericht) schieten of het gevangennemen van tegenstanders. Als de auteurs al over het door hen afgegeven vuur uitweiden, stellen zij steevast dat het volledige uitbuiten van hun vuurkracht uit lijfsbehoud noodzakelijk was, omdat de tegenstander maar niet wilde wijken of bleef aanstormen. Wat een beoordeling van deze vermeende 'noodzaak' – een erg rekbare en veelal subjectieve term – verder bemoeilijkt is dat de slachtoffers uiteraard geen stem meer hebben. Hetzelfde geldt voor mogelijke getuigen als burgers of betrokken militairen. Over dergelijke gevechtscontacten werden zij namelijk niet ondervraagd, omdat de Nederlandse autoriteiten geweldpleging binnen wat zij als militaire (gevechts)acties zagen vrijwel nooit onderzochten. Onderzoek bleef ook dan achterwege als

rapporten buitengewoon scheve verliesratio's meldden. Mogelijke indicaties dat eigen militairen grijze gebieden hadden betreden, werden zodoende genegeerd. Of (al) het binnen Nederlandse gevechtsacties afgegeven vuur proportioneel was, blijft dan ook veelal ongewis.

Veelzeggend in dit verband is de verontwaardigde reactie van de Britse generaal 'Boy' Browning op een gevecht van een in een hinderlaag geraakte Nederlandse patrouille tegen slecht bewapende Indonesische belagers nabij Surabaya in mei 1946. Browning beschouwde de disproportionele ratio van door de Nederlanders gemelde 60 dode en 40 gewonde Indonesische strijders versus twee dode en drie gewonde Nederlandse militairen als een duidelijke indicatie dat 'the Dutch must have gone on shooting much longer than was necessary, without apparently making any attempt to take prisoners'.⁶⁶ Ook andere Britse én Nederlandse civiele en militaire instanties was in 1945/46 opgevallen dat Nederlandse eenheden veelal uitermate *trigger happy* optraden.⁶⁷ Hoewel veelvuldig en (te) snel schieten dus een wijdverbreid verschijnsel was, moet met veralgemeniseringen voorzichtig worden omgegaan. Zo zijn er ook legio patrouille- en gevechtsacties bekend waarbij wel Indonesische gevangenen werden gemaakt, soms in grote aantallen.⁶⁸ De overvolle koloniale gevangenis getuigen hier eveneens van.

Duidelijk is wel dat ongewapende Indonesische burgers regelmatig slachtoffer van schietgrage Nederlandse militairen werden. Zo beklagde de latere KST-commandant Jan Borghouts zich over de mobiele spits van de colonne waarmee hij medio 1947 meereed. Deze colonne was gedurende het eerste grote offensief nabij Cirebon (West-Java) opgetrokken. Zonder zelf vuur te hebben gekregen had deze spits 'duizenden patronen' verschoten, wat 'verschillende malen' burgerslachtoffers had gevergd. 'Een zelfde gebrek aan vuurdiscipline bij de hoofdmacht'.⁶⁹ De doorgaans gebrekkige Nederlandse vuurdiscipline werd veroorzaakt door allerhande frustraties als tegenslagen bij de contraguerrilla, een demoniserend vijandbeeld ('extremisten'), wraakgevoelens en risicomijding, dan wel handelen volgens het adagium *better safe than*

65 Over het traditioneel vijandgerichte optreden, waarvan imponeren en intimideren vaste bestanddelen uitmaken, zie Groen e.a., *Krijgsgeweld en kolonie*. Zie ook het proefschrift van Christiaan Harinck, 'Zoeken, aangrijpen en vernietigen!' *De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949* (Universiteit Leiden, 2021).

66 Peter Dennis, *Troubled days of peace: Mountbatten and South East Asia Command, 1945-46* (Manchester, St. Martin's Press, 1987) 199.

67 Wim van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlands imperium in Azië* (Amsterdam, Prometheus, 2001) 92, 107; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing van geweld*, 158; McMillan, *British Occupation of Indonesia*, 22-23.

68 Zie bijvoorbeeld: M. v.d. Hofstad, *5e Cie 4e Bataljon 11e Regt. Infanterie* (1994) z.p.

69 Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 423.

70 Oostindie, *Soldaat in Indonesië*, 220-244.

Mariniers nemen TNI-militairen gevangen, januari 1947. Als gevolg van massa-arrestaties waren de koloniale gevangenen overvol

FOTO BEELDBANK NIMH

sorry.⁷⁰ Dit wordt treffend geïllustreerd door veteraan Piet Hendrix van 4-11 RI, volgens wie nota bene zelfs de aalmoezenier had verklaard: 'schiet ze allemaal maar kapot'. Hendrix noteerde: 'Ik heb veel geschoten en raak ook'.⁷¹

Conclusies

Alles bij elkaar genomen moet worden geconcludeerd dat het exacte Indonesische slachtoffercijfer (zowel strijders als burgers) vanwege de fragmentarische staat van de Indonesische bronnen, over- én onderrapportage in Nederlandse militaire verslagen, evidente telmoeilijkheden en de lang verstreken tijd niet meer kan worden vastgesteld. Meer dan een ruwe schatting van 100.000 Indonesische slachtoffers valt niet te geven. In deze beschouwing ging het er niet om op enigerlei wijze de gevolgen van de inzet van het Nederlandse geweld te bagatelliseren. Het ging ook niet over de vraag waarom Nederland in de oorlog tegen de Republiek Indonesië zoveel geweld gebruikte. Dit artikel verduidelijkt eenvoudigweg dat het niet mogelijk is precieze aantallen vast te stellen, en

er dus ook niet gesproken kan worden over boven- of ondergrenzen.

Wel staat vast dat de Nederlands-Indonesische slachtofferratio in veel gevechtssituaties uitermate ongelijk was. Hiervoor is een reeks verklaringen aan te wijzen, waarvan de veel betere Nederlandse bewapening de belangrijkste lijkt. Ook de gebrekkige Nederlandse vuurdiscipline en weinig onderscheidend optreden waren belangrijke oorzaken voor de asymmetrie in slachtoffers. Daarnaast speelde aan Indonesische zijde een gebrek aan organisatie, leiding, opleiding, discipline, ervaring en uitrusting mee – en voor sommigen het geloof in onkwetsbaarheid. *Last but not least* werden de verliescijfers substantieel opgedreven door fatale Indonesische tactieken, vooral in de eerste helft van de oorlog. Frontale aanvallen door vaak slecht bewapende en dicht opeengepakte strijders en soms ook burgers op versterkte Nederlandse posities eisten een bloedige tol. ■

71 Graard Janssen, *Dorp en Dessa: verhaal van een dorp in Brabant en zijn jongens-soldaten in de vrijheidstrijd van Indonesië 1945-1951* (Reusel, Heemkunde Werkgroep Reusel, 1989) 305.

Europese ambities: een impactvol jaar voor de Nederlandse krijgsmacht?

Kapitein Daan van den Wollenberg*

Demissionair minister Ben Knapen (Buitenlandse Zaken) constateerde recent dat de Europese Unie onvoldoende daadkracht heeft om zich effectief te laten gelden binnen de huidige veiligheidssituatie.¹ Die uitspraak is niet verrassend en sluit aan op het streven naar strategische autonomie van Europa. Daarmee riep minister Knapen de vraag op wat de Europese ambitie is en wat die betekent voor Nederland.

In september 2021 riep de voorzitter van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen, in haar 'State of the Union' op tot een Europese Defensie Unie, zodat Europa zijn eigen belangen kan verdedigen en daadkrachtiger wordt op het internationale toneel.² Het daarin aangekondigde Strategische Kompas van de Europese Unie, dat in 2022 vastgesteld moet worden, heeft onder meer tot doel om deze beoogde strategische autonomie te operationaliseren, waarbij militaire capaciteit een belangrijke pijler is.³ Hoe de Europese Unie die autonomie wil bereiken zal de komende maanden blijken, als Josep Borrell, de EU-buitenlandcoördinator en verantwoordelijk voor het Kompas, de plannen ontvouwt.

Desalniettemin mogen Borrells uitlatingen als richtinggevend worden beschouwd: het project moet leiden tot een gelijkwaardige relatie tussen de VS en de EU binnen het trans-Atlantische verbond en Borrell wijst daarbij op het gebrek aan militaire capaciteit – *hard power* – in Europa.⁴

De vervolgvraag is hoe de Europese Unie die gelijkwaardigheid wil vormgeven. Binnen de NAVO wordt al jaren geschermd met een ongebalanceerde lastenverdeling tussen de VS en de Europese lidstaten. De VS betaalde in 2012 nog 75 procent van de rekening en vanaf 2017 lijkt dat gestabiliseerd rond de 70 procent.⁵ Zelfs als de Europese NAVO-lidstaten voldoen aan de afspraak om 2 procent van het bbp aan defensie te besteden, blijft het de vraag of de onbalans daarmee opgeheven wordt.⁶ Vanuit het perspectief van de VS hoeft dat geen probleem te zijn, maar sluit die lastenverdeling uiteindelijk aan bij het Europese beeld van gelijkwaardigheid?

Daarnaast betekent een evenredige(re) lastenverdeling binnen de NAVO niet dat Europa daarmee over het noodzakelijke militaire ver-

mogen beschikt om zich als geopolitieke speler te manifesteren. Zelfs als Europese NAVO-lidstaten voldoen aan de NAVO-norm, blijft de Europese Unie leunen op strategische capaciteiten van de VS zoals onder andere luchttransport, ballistische raketverdediging, inlichtingen, slagkracht en nucleaire afschrikking. De NAVO-norm biedt te weinig ruimte om dergelijke capaciteiten in Europa op te bouwen. Wederom hoeft het voor de Amerikanen niet bezwaarlijk te zijn dat Europese NAVO-lidstaten op hun strategische capaciteiten leunen – het kan voor de VS zelfs voordelig zijn. De vraag is of een Europese Unie zonder strategische capaciteiten zichzelf als geloofwaardige militaire entiteit ziet en als gelijkwaardige partner naar voren kan treden, zoals bepleit door Von der Leyen en Borrell.

Het nieuwe regeerakkoord lijkt hier op voor te sorteren en voorziet een Nederlandse voortrekkersrol op weg naar een slagvaardiger Europa. Maar wordt die ambitie ook ondersteund met adequate militaire capaciteit? Minister van Defensie Henk Kamp gaf recent aan ten minste 4 miljard euro nodig te hebben om het huidige ambitieniveau van de krijgsmacht te borgen.⁷ Het regeerakkoord is ambitieuzer, maar reserveert daarvoor minder geld: 3 miljard structureel en in 2024 en 2025 één miljard incidenteel.⁸ Hoewel Defensie goede bestemmingen heeft voor incidenteel geld, is het ook politieke handigheid: in 2024-25 zal de NAVO toetsen in hoeverre de afspraken van Wales, waar de NAVO-top in 2014 de 2-procentnorm overeenkwam, zijn geëerbiedigd.⁹ Door in 2024-25 tijdelijk aan het Europese gemiddelde te voldoen hoopt de coalitie wellicht een te prominente plaats in het beklagdenbankje te voorkomen. In 2020 berekende Defensie echter dat investeringen tot bijna 3 procent van het bbp noodzakelijk zijn om de krijgsmacht toekomstbestendig te maken en te houden.¹⁰ In die berekening zijn deze Europese ambities niet meegenomen, laat staan de investeringen die nodig zijn voor de ontwikkeling van strategische capaciteiten. Hierdoor is het twijfelachtig in hoeverre dit regeerakkoord ruimte biedt voor de uitbreiding van militaire capaciteit. Hoewel het nieuwe regeerakkoord de ambities van de

Wil de EU zichzelf als geopolitieke speler positioneren, dan vereist dat adequate militaire capaciteit en zal ook Nederland moeten bijdragen

Europese Unie wel onderschrijft, lijkt alles dus tegelijkertijd op de rem te blijven staan, waarmee concrete stappen niet vanzelfsprekend zijn.

Later dit jaar zal blijken hoe de ingeluide ambities van de EU geconcretiseerd worden en dat vraagstuk is vanzelfsprekend breder dan alleen militaire capaciteit. Onverminderd heeft de dynamiek in Europa een effect op Nederland. Als de Europese Unie zichzelf als geopolitieke speler wil positioneren, dan vereist dat adequate militaire capaciteit en in dat geval zal ook Nederland moeten bijdragen. Daarmee kan 2022 zomaar een impactvol jaar worden voor de positie van de Nederlandse krijgsmacht. ■

* Deze column is op 23 december 2021 afgesloten.

- 1 Stéphane Alonso en Steven Derix, 'Minister Ben Knapen: 'Je kunt niet steeds van de Amerikanen blijven vragen om werk voor ons op te knappen'', *NRC.nl*, 26 november 2021.
- 2 Ursula von der Leyen, '2021 State of the Union Address by President von der Leyen' (Straatsburg, 15 september 2021).
- 3 Tania Latici en Elena Lazarou, *Where Will the EU's Strategic Compass Point?* (Brussel, European Parliamentary Research Service, 7 oktober 2021) 2.
- 4 Michel Kerres, 'Josep Borrell: "De EU als soft power, dat is niet meer genoeg"', *NRC.nl*, 10 november 2021.
- 5 *Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021)* (Brussel, NAVO, 11 juni 2021) 4.
- 6 *Funding NATO* (Brussel, NAVO, 17 december 2021).
- 7 Elif Isitman, 'Henk Kamp roept formerende partijen op: 'Defensie heeft minstens 4 miljard nodig'', *Telegraaf.nl*, 1 november 2021.
- 8 VVD, D66, CDA en ChristenUnie, *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021-2025* (Den Haag, 15 december 2021) 38-39, 45.
- 9 In 2014 committeerden Nederland en andere lidstaten zich aan de doelstelling om binnen tien jaar aan de 2-procentnorm te voldoen. Zie: *Wales Summit Declaration* (Brussel, NAVO, 5 september 2014).
- 10 *Defensievisie 2035. Vechten voor een veilige toekomst* (Den Haag, ministerie van Defensie, 15 oktober 2020) 44.

‘The impact of Brexit on the UK-Netherlands defence and security cooperation’

Het artikel ‘The impact of Brexit on the UK-Netherlands defence and security cooperation’ van Wolter Sillevs Smitt en Alexander Willemen is een pleidooi voor blijvende samenwerking met het Verenigd Koninkrijk op het gebied van defensie en in het verlengde daarvan met de Verenigde Staten.¹ De teneur van het verhaal is dat de Nederlandse krijgsmacht, ondanks de Brexit, een belangrijke partner blijft voor het VK en de VS.

Om deze reden is het verrassend dat het artikel en de omslag van de *Militaire Spectator* getooid worden met foto’s van de NH90-helikopter, een in Europa ontwikkeld toestel en van de Boxer, eveneens een Europees wapensysteem, ontwikkeld in OCCAR-verband (Organisation for Joint Armament Co-operation). Aan de ontwikkeling van de NH90 nam het VK niet deel, zij het dat de Nederlandse toestellen vliegen met Rolls-Royce-motoren. Of beide auteurs gekozen hebben voor deze foto’s, is me niet bekend, maar het verhaal hinkt, wellicht onbedoeld, daarmee wel op twee gedachten: ja, samenwerking met het VK blijft van belang, maar waar mogelijk schaffen we wapensystemen aan die in Europa ontwikkeld zijn.

En dat laatste is maar goed ook: Brexit en AUKUS (het in September 2021 aangekondigde militaire samenwerkingsverband tussen Australië, het VK en de VS) kunnen mijns inziens niet tot een andere conclusie leiden dan dat we ons meer

moeten richten op onze Europese partners en bijvoorbeeld, als het gaat om de ontwikkeling van wapensystemen, een volledig lidmaatschap moeten nastreven van OCCAR, waartoe overigens ook het VK behoort.

Het in mei 2019 verschenen *Eindrapport Beleidsdoorlichting Omvorming 13e Gemechaniseerde Brigade tot een lichtere Gemotoriseerde Brigade* beschrijft een intensievere internationale samenwerking met Frankrijk, België, Luxemburg en Duitsland. De 13e Gemotoriseerde Brigade wordt nadrukkelijk gepositioneerd als een eenheid die met de Belgische en Franse krijgsmacht samenwerkt. Ik zie hierin ook een zekere logica: de brigades in het zuiden van Nederland werken samen met België en Frankrijk, terwijl eenheden voor het Nederlands-Duitse Legerkorps vooral geleverd worden door 11 Luchtmobiele Brigade en 43 Gemechaniseerde Brigade. Dat de mariniers oefenen met eenheden van het VK, zoals al sinds WO2 gebeurt, en de marine met de Belgische zeemacht, maakt het plaatje compleet: alle landen rondom Nederland zijn belangrijk. ■

Kees Ockhuysen

¹ Wolter Sillevs Smitt en Alexander Willemen, ‘The impact of Brexit on the UK-Netherlands defence and security cooperation’, in: *Militaire Spectator* 190 (2021) (10) 480-493.

ANTWOORD OP MENINGEN VAN ANDEREN

Allereerst willen we als auteurs Kees Ockhuysen danken voor zijn reactie op het artikel. Ten aanzien van zijn commentaar het volgende.

De foto met de NH90 op de cover, die overigens niet specifiek is uitgezocht door de schrijvers, is een beeld van het maritieme domein waar de samenwerking tussen het VK en Nederland het sterkste is. Door dit juist in deze tijd te bestendigen, onafhankelijk van het type helikopter, kan Nederland helpen de negatieve gevolgen van het AUKUS-akkoord voor de relatie met Europa te verminderen.

Juist met de Boxer is er een nauw samenwerkingsverband tussen Nederland-Duitsland en het VK. De samenwerking is vastgelegd in de Boxer User Group, waarin de landen ervaringen delen. Het VK heeft onlangs gekozen voor de aanschaf van 500 Boxers. Daarbij is het VK geïnteresseerd in de gebruikerservaringen van Nederland en Duitsland van de afgelopen jaren. Daarnaast is het VK voornemens om meerdere uitvoeringen van de Boxer te ontwikkelen (zowel voor combat- als voor combat-support eenheden). Deze ontwikkelingen zijn interessant voor Nederland omdat dit ook een wens is van de landmacht. Nederland kan vanwege de nauwe contacten met zowel het VK als Duitsland een mooie verbindende rol spelen.

Zoals betoogd zijn de Britse ontwikkelingen ook in andere domeinen voor Nederland zeer relevant en interessant. In het luchtdomein heeft Nederland vanwege de F-35, Apache, Chinook en de ontwikkeling van onbemande systemen meer gemeen met het VK dan met Frankrijk en Duitsland. Dus is het niet meer dan logisch om nauwe contacten te blijven houden. In de domeinen cyber, space en op het gebied van R&D investeren de Britten de komende jaren een aanzienlijk budget. Gezien onze goede banden liggen hier kansen om deze ontwikkelingen te volgen en daar waar mogelijk aan te haken.

Het pleidooi voor goede banden met het VK na de Brexit laat uiteraard onverlet dat Nederland ook moet blijven investeren in de banden met de andere strategische partners Duitsland, België, Frankrijk, Noorwegen en de Verenigde Staten. Daarbij moet Nederland dit evenwichtig doen, waarbij naast de bilaterale relaties ook de strategische multilaterale belangen bij de EU en de NAVO in het oog moeten worden gehouden. ■

Wolter Sillevius Smitt en Alexander Willemen

Audiëntie

Frans Matser

Mark, de afspraak van vier uur is er.¹
‘Oh ja, de nieuwe staatssecretaris van Defensie komt zijn opwachting maken. Staat er nog wat bij in de agenda, Carolien?’
‘Ik zie hier staan: even de spelregels uitleggen!’
‘Oh ja, nieuwe bewindspersoon. Altijd lastig. Ze stoeien een paar jaar in de regionale politiek en denken dan te weten hoe hier in Den Haag de hazen lopen. Ze geloven dat ze eerlijk moeten zijn tegen hun personeel en transparant naar de Kamer. Maar met die aanpak zit je als minister of staatssecretaris in *no time* diep in de shit. Stuur hem over vijf minuten maar naar binnen.’

‘Christophe, fijn dat je tijd kon vrijmaken. Ga zitten, kopje thee?’

‘Graag excellentie. Ik ben bijzonder vereerd dat ik ben uitgekozen voor dit prachtige ambt.’

‘Ach, laat dat formele maar achterwege. Als we hier met z’n tweeën zitten, kun je rustig Mark zeggen hoor. En vertel eens; heb jij een beetje verstand van Defensie?’

‘Eerlijk gezegd heb ik geen flauw benul. Dat schijnt bij Defensie een soort traditie te zijn. Maar vanaf morgen ga ik mij op alle dossiers storten.’

‘Doe dat vooral niet! Je moet als staatssecretaris te allen tijde voorkomen dat je door de bomen het bos niet meer ziet. Laat die details vooral over aan de ambtenaren op je ministerie. Die hebben daar veel ervaring mee en vertellen je wat je wél en vooral wat je niet moet weten. Uit ervaring zeg ik dat het vaak beter is om geen actieve herinnering te hebben aan bepaalde zaken. En nog een tip: bij het echte politieke handwerk heb je meer aan je burgerambtenaren dan aan die militairen. Die zien vaak het grotere geheel niet, zijn emotioneel verknocht aan de cavalerie of de onderzeedienst en dat

soort clubjes. Daar moet je de teugel vanaf dag één vooral goed strak houden. Weet je wat ik bedoel?’

‘Jazeker, daar heb ik wel wat ervaring mee. Als gedeputeerde moest ik soms wel aan tien mensen leiding geven.’

‘Prima, prima. Dan zal dat je makkelijk afgaan. Want als puntje bij paaltje komt, doen die militairen gewoon wat er gezegd

¹ Ook dit gesprek is geheel aan de fantasie van de auteur ontsprongen en elke gelijkheid met bestaande gebeurtenissen of personen berust op toeval.

wordt. Ze weten per slot van rekening drommels goed dat er altijd iemand klaar staat om hun mooie baantje over te nemen als ze de pet aan de wilgen hangen.'

'Zeker, Mark.'

'Er zijn nog wat andere zaken waarover ik je advies wil geven.'

'Natuurlijk Mark. Ik ben zeer vereerd.'

'Om te beginnen regel één: we hebben een regeerakkoord. Daar staat in wat we met de coalitiepartners afgesproken hebben. Als jij deze baan aanvaardt, wil ik dus niet dat jij of Kajsa over drie weken alweer bij mij of mijn collega van Financiën op de stoep staat met allerlei wilde verhalen waarom jouw ministerie tóch extra geld nodig heeft. Knoop dat goed in je oren. Want anders staan er binnen no time tien bewindslieden om extra geld te bedelen en is het eind zoek. Jullie hebben er dit keer geld bij gekregen; dus je doet het de komende jaren met wat er afgesproken is! Duidelijk?'

'Natuurlijk. Volstrekt helder.'

'Mooi. Dan regel twee: je vindt de komende maanden vast de nodige lijken in de kast. Ik doe deze baan al elf jaar en daar kun je bij jullie ministerie de klok op gelijk zetten. Jullie hebben vast weer ergens tanks gekocht die niet kunnen schieten als het regent, of schepen die in zout water niet achteruit kunnen varen. Wat er ook gebeurt, los het op binnen je eigen begroting. Desnoods koop je één bootje minder, of schrap je een bataljon, of hoe die clubjes ook heten mogen. Is dat duidelijk?'

'Jazeker, Mark, helemaal duidelijk.'

'Mooi. Dan de derde en laatste regel: personeel. Dat zit in jouw pakket. Dat is een grote verantwoordelijkheid. Het zijn er weliswaar sinds ik elf jaar geleden begonnen ben al heel wat minder, maar om eerlijk te zijn heb ik ze nooit gemist. Met dat IC-personeel en die leraren moeten we als kabinet een beetje oppassen, dat loopt in de kijker. Maar die militairen? Unilever en Shell leveren de schatkist wat op, maar jullie kosten alleen maar geld. Zorg dat je het personeel een beetje te vriend houdt. Prijs ze bij elke toespraak de hemel in. Je ambtenaren weten wel hoe dat moet. Maar onder geen

beding toegeven aan marktconforme salarissen en dat soort onzin.'

'Maar Mark, ik zag in de krant dat ik meer dan 9000 vacatures heb. Als we die militairen niet wat extra geven, dan wordt het steeds erger!'

'Maak je daar maar geen zorgen over. Denk liever na hoe je de boel zo kunt reorganiseren dat al die vacatures verdwijnen door *duurzame arbeid-extensiverende aanpassingen van de organisatie*.'

'Pardon?'

'Verkleinen! Je voorgangers waren al goed bezig: rookgordijntje over de echte aantallen, mensen vervangen door ICT en dat soort zaken. Kajsa kan je daar vast goed bij helpen. De problemen lekker buiten beeld houden. Dat is haar in haar vorige functie met de woningnood ook jarenlang goed gelukt. Een EU-leger bijvoorbeeld. Jij en ik weten dat het nooit gaat werken, maar het is een prachtige reden om allerlei eenheden op te heffen. Als er maar toekomstvisie in lijkt te zitten en er onder de streep minder mensen nodig zijn, dan kun je de Kamer over Defensie alles verkopen. Geen detailgeneuzel over te hoge vrachtwagens of ongevolde eenheden. Dat snap je toch wel?'

'Ja, oké, ik begrijp het: ik moet me concentreren op de grote lijnen. Hoe zit het dan met die NAVO-norm van 2 procent? Gaan we daar nog wat aan doen?'

'Amice, ik krijg de indruk dat je niet geluisterd hebt naar mijn verhaal. Laat Kajsa het je nog maar een keer uitleggen. Ik heb daar nu geen tijd meer voor. Veel succes. Je zult mij verder niet al te veel zien in jullie toko. Er zijn de komende jaren belangrijkere problemen die mijn aandacht vragen: woningnood, corona, stikstof, onderwijs, je weet wel.'

'Dank je wel Mark voor dit openhartige gesprek. Ik moet bekennen dat ik geen flauw idee heb waar ik moet beginnen, maar ik ga samen met Kajsa mijn uiterste best doen om er ondanks deze uitdagingen wat moois van te maken.'

'Precies kerel, dat zeiden jullie voorgangers ook iedere keer!'

En kijk eens wat een rotzooi ze ervan gemaakt hebben, dacht Mark toen de deur dichtviel. ■

Krijggeweld en kolonie

Opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid 1816-2010

Door Petra Groen e.a.

Amsterdam/Den Haag (Uitgeverij Boom/NIMH) 2021

644 blz.

ISBN 9789024438952

€ 55,-

De openingszin van *Krijggeweld en kolonie* luidt: 'Koloniaal geschiedenis is militaire geschiedenis'. Dat is een subtiele en weldoordachte zin. De goede verstaander begrijpt dat hier wordt gesuggereerd dat de Europese expansie, ondanks alle boeiende politieke, economische en sociaal-culturele aspecten, in de eerste plaats gewelddadig was en men er daarom goed aan doet het te bestuderen vanuit militair-historisch perspectief. Die boodschap zit ook verstopt in de titel, waarin het woord krijggeweld zich allitererend slinks op de voorgrond dringt.

De verontrustende visie valt best te negeren, voor wie dat wenst. Want *Krijggeweld en kolonie* is in de eerste plaats een beschrijvend en inventariserend boek. Het laat zich lezen als een voorbeeldig overzichtswerk, in de klassieke zin van het woord. Het vormt onderdeel van de reeks *Militaire Geschiedenis van Nederland*, uitgegeven door het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. De prachtig vormgegeven studie is geschreven door vakexperts (naast hoofdauteur Petra Groen zijn dit Rémy Limpach, Thijs Brocades Zaalberg, Mark Loderichs, Anita van Dissel en Tico Onderwater) en het geeft in honderden pagina's de

belangrijkste historische feiten en ontwikkelingen weer van twee eeuwen koloniale geschiedenis. Erbinnen is plaats voor veel thematische verdiepingen over kantelmomenten en sleutelpersonen. Ook kenmerkt het boek zich door talloze fraaie illustraties, prima kaartmateriaal, een goede literatuurlijst en een wetenschappelijk notenapparaat. Kortom, *Krijggeweld en kolonie* geeft de lezer eerst en vooral een uitstekend overzicht van twee eeuwen koloniale militaire geschiedenis, in Oost en West.

Sleutelwoorden

Maar het is toch de achterliggende these, verstopt in de openingszin en de titel, die dit boek zijn urgentie en meerwaarde geeft. De grondgedachte is dat Nederland in de negentiende eeuw zijn gezag over de koloniën met militair geweld vestigde, in de fase erna door permanente militaire activiteit en intimiderende gezagsuitoefening koloniale bezittingen uitbreidde en consolideerde, om het in de twintigste eeuw wat betreft de Oost in een zeer bloedige koloniale oorlog weer te verliezen. Om die reden zijn hier niet termen als 'handelsimperium' en 'culturele erfenis' de sleutelwoorden, maar 'militaire

aanwezigheid' en 'militaire geweldsuitoefening'.

Natuurlijk is dit geen geheel nieuwe visie. De auteurs bouwen voort op historici zoals bijvoorbeeld Schulte Nordholt, die al eerder verdedigde dat 'de Koloniale Staat was gebaseerd op geweld'. Piet Hagen schreef *Koloniale oorlogen in Indonesië* vanuit eenzelfde perspectief. Recentelijk verschenen meer boeken met vergelijkbare strekking, onder andere van Gert Oostindie, Rémy Limpach, Martin Bossenbroek, David van Reybrouck en Anne-Lot Hoek. Het onderzoek over de dekoloniatiefase in Indonesië van NIOD, KITLV en NIMH, waarvan de resultaten binnenkort bekend worden gemaakt, zal ongetwijfeld eveneens de focus leggen op de gewelddadige aard van het militaire optreden in de koloniën.

Brede scope

Tot nu toe heeft echter wat dit betreft geen boek zó'n brede scope gehad. *Krijggeweld en kolonie* beslaat de hele periode 1816-2010 en het vergelijkt de Oost en de West. Wat verder in positieve zin opvalt, is dat de auteurs de netelige kwestie van het militaire geweld analyseren zonder te vervallen in een van de uitersten die tegenwoordig het debat over de koloniale geschiedenis vaak frustreren. De auteurs neigen niet naar traditionele nostalgische romantisering, noch naar politiek-correct schuld bewust anachronisme. Zij benaderen militair geweld in de koloniën als een historisch fenomeen, of beter nog: als een wetenschappelijk probleem, dat verklaring behoeft, en dat de koloniale geschiedenis uiteindelijk als geheel beter leert begrijpen. Zij schrijven wel, op basis van de bestaande literatuur en hun eigen onderzoek: 'ons uitgangs-

punt is dat het westerse kolonialisme, ook het Nederlandse, was gestoeld op economische uitbuiting, racisme, geïnstitutionaliseerde rechtsongelijkheid en geweld dat miljoenen (...) het leven kostte' (inleiding, 14). Dit suggereert even een aanklacht. Maar de auteurs willen tegelijkertijd juist koste wat kost een te contemporaine verwijtende blik en vertekening vermijden. Zij zien het eveneens als hun taak om 'het optreden van leger en vloot in de Nederlandse koloniën binnen zijn historische context volgens de regels van de historische wetenschap te ontleden, begrijpen en verklaren' (blz. 14-15). Zij komen uiteindelijk met het inzicht dat 'morele betrokkenheid en wetenschappelijke fascinatie elkaar in de geschiedschrijving niet uitsluiten'. De sleutelzin uit de inleiding is deze: 'Juist door ons bewust te zijn van onze tijdgebonden visie op het koloniale verleden denken we dat beter te kunnen doorgronden' (blz. 15).

Kan dit? Petra Groen en haar mede-auteurs komen ver. Zij verdiepen absoluut het inzicht in de koloniale geschiedenis door de focus te leggen op het militaire domein en de aard van het geweld daarvan. Het lukt hen vooral omdat zij erin slagen de militaire geschiedenis te maken tot veel meer dan alleen *histoire de bataille*. Er wordt natuurlijk aandacht geschonken aan bekende 'oorlogen', zoals de Java-Oorlog, het conflict in Atjeh en het neerslaan van opstanden in Suriname. Maar het accent ligt in dit boek vaker op het belang van de voortdurende militaire activiteit in de koloniën en het permanente uitstralen van de optie van geweldgebruik. De strekking van het boek is, hoe belangrijk de Java-Oorlog en Atjeh-Oorlog ook

waren, dat het koloniale imperium slechts veroverd en behouden kon worden door een langdurige en systematische aanwezigheid van het militaire machtsinstrument en het stelselmatige dreigen daarmee. Het permanent *tonen* van militaire macht was minstens zo'n essentieel onderdeel van de koloniale ordehandhaving en overheersing als de daadwerkelijke koloniale oorlogen en de (tuchtigings)expedities, aldus de auteurs. Daarom ook wordt in dit boek relatief veel aandacht besteed aan de werving en de samenstelling van de koloniale legers, hun dagelijkse militaire leven en de *tools of empire*. Om dezelfde reden ligt in dit boek de focus sterk op 'de koloniale militaire cultuur'. In zeer oorspronkelijke passages worden onder andere besproken: de ontwikkeling van het militaire denken, het zelf- en vijandbeeld, de multi-etnische samenstelling van de legers, de visies over de aard van oorlogvoering in de kolonie en de doctrineontwikkeling.¹

Scherpe standpunten

Bij dit alles blijkt keer op keer, fascinerend genoeg, dat fundamentele onzekerheden en ongerijmdheden verweven zaten in het karakter en de ontwikkeling van het militaire denken en optreden. Moesten oorlogen in de koloniën anders worden gevoerd dan in Europa? Of was slechts het decor anders? Hoe diende 'exemplarisch,

demonstratief geweld' als middel te worden ingezet? Waar kon men humaan en met mate optreden en waar was veelvuldig hard ingrijpen 'gerechtvaardigd'? Dit waren serieuze militaire problemen en dilemma's. De grenzen tussen de opties vervaagden geregeld, zeker wanneer het tot gewapende conflicten kwam. Het verklaart volgens de auteurs mede de geweldscultuur c.q. geweldsstrategie, die uiteindelijk ging draaien om het steeds weer demonstreren van macht en geweld, waarbij het 'raseren' van dorpen en akkers en het platbranden van kampongs geen uitzondering waren, maar eerder gangbare militaire middelen, zoals tuchtigingsexpedities dat ook waren.² Chirurgisch doelgericht geweld kwam ook wel voor, bijvoorbeeld tegen opstandelingenleiders, maar meestal koos men voor collectief afschrikken, intimideren en 'pacificeren', op een wijze die wij als terreur zouden kwalificeren, en die de auteurs zelfs op een gegeven moment typeren als 'opvallende beestachtigheid'.³

In feite lag volgens de auteurs het hoofddacant daarmee op 'prestige en zelfbedrog'. De koloniale machthebbers konden het zich niet veroorloven, vooral niet in hun eigen ogen, om hun militaire prestige te verliezen, vanuit de veronderstelling dat het koloniale bouwwerk dan ineens zou storten. Gewapende inti-

- 1 In het bijzonder valt hierbij te denken aan de hoofdstukken: 'De Indische tactieken van het KNIL' (208-212), 'Militaire ethiek en extreem geweld' (213-221), 'Het beeld van de vijand' (221-225), 'Eenheid en verscheidenheid' (225-233-238) en 'Contra guerrilla' (327-341).
- 2 Dat het geweld structureel excessief was wordt in de slotbeschouwing overigens óók mede verklaard door andere factoren, zoals: 'langdurige dienst onder oorlogsomstandigheden, te veel verantwoordelijkheden te laag in de organisatie, de gebrekkige justitiële controle en toetop-cultuur en de gewoonte om misstanden toe te dekken'.
- 3 In een sleutelpassage over militaire ethiek (blz. 213-217) sluiten de auteurs aan bij het werk van Dierk Walter. Van hem is de term 'opvallende beestachtigheid' afkomstig, die nemen de auteurs over. Zie: Dierk Walter, *Organisierte Gewalt in der europäischen Expansion. Gestalt und Logik des Imperialkrieges* (Hamburg, Hamburger Edition, 2014).

midatie werd daarom als legitieme optie gezien om dat hachelijke gezichtsverlies te voorkomen. Natuurlijk was er de andere kant. Er was sprake van een bijdrage aan de opbouw van een moderne economie, een goede infrastructuur en relatieve orde en rust. Maar daaronder ver- school zich dus steeds die laag van militaire dreiging en onderdrukking, en de idee dat het militaire *prestige* koste wat kost hooggehouden moest worden. De gedachte dat dit op de lange termijn zou (kunnen) werken bestempelen de auteurs als *zelf-bedrog*.

De auteurs deinzen niet terug voor meer van dit soort scherpe standpunten en inzichten. Zij stellen ook keer op keer vast dat er in de koloniën nauwelijks consensus bestond over de aard en inzet van het militaire machtsinstrument, net zomin als dat er een ‘masterplan’ was. De militairen improviseerden vooral, bij gebrek aan uitgewerkte denkbeelden en doctrines. De standaardreflex bij problemen was ook om die reden ‘opschalen’ en ‘intimideren’, geregeld tegen het advies in van meer humane ingestelden, zoals bijvoorbeeld De Stuers en Van Swieten. Al even opmerkelijk was de constante dat het bevechten van guerrilla’s de Nederlanders in de regel slecht afging, maar dat het bij alle bijna-conflicten *core business* werd. Toen Diponegoro, na initiële verliezen in de Java-Oorlog, overging op irreguliere acties bleek hij lang ongrijpbaar en bijkans onverslaanbaar. Van Heutsz en Snouck Hurgronje worstelden feitelijk nog steeds met een vergelijkbare problematiek aan het einde van de eeuw, ondanks al hun tactische innovaties. Vilein wordt in dit boek gesuggereerd dat zelfs de insteek van generaal Spoor welbeschouwd

karakteristieken en zwaktes kende die De Kocks en Van Heutsz’ operaties al kenmerkten. Spoors speerpuntenstrategie tussen 1945 en 1949, zijn aanvallen met mobiele kolonnes op ‘hoofdsteden’, om het verzet te ‘onthoofden’, zijn onderschatting van de omvang en algemeenheid van het verzet, zijn onvermogen een antwoord te vinden op de guerrilla in de pacificatie-fase, het verbloemen van excessen en de blindheid voor de internationale situatie en machtsverhoudingen, was volgens de auteurs niet nieuw. Generaal Spoor, zo is de suggestie, speelde met moderne middelen in de twintigste eeuw eigenlijk een klassieke negentiende-eeuwse koloniale imponeerstrategie uit. Hij combineerde een al veel vaker beproefde combinatie van collaboratiestrategie, inzet van mobiele kolonnes én contraguerrilla (pacificatie). Maar hij vond daarmee geen antwoord op de centrale militaire problematiek.

Kanttekeningen

Krijgsgeweld en kolonie zit vol met dit soort verhelderende feiten en inzichten over patronen en continuïteitslijnen, die erg kunnen boeien en discussies niet uit de weg gaan. Natuurlijk blijft er altijd wat te wensen over. Militairhistorische klassiekers komen er in *Krijgsgeweld en kolonie* helaas soms enigszins bekaaid vanaf, vanwege de lovenswaardige aandacht voor de meer onderbelichte aspecten van de koloniale oorlogvoering. De Oost en de West hadden ook wel wat sterker tegen elkaar mogen worden afgezet. Het is een beetje alsof de lezer twee boeken koopt voor de prijs van één. Ook wordt een internationale vergelijking gemist. Had de Nederlandse koloniale inzet Britse trekken? Of leek het meer op de Franse benadering? Of had het misschien een heel

eigen karakter? De externe gebiedsverdediging had eveneens nog wel meer kunnen worden uitgediept. Thema’s zoals buitenlandse dreiging, neutraliteit en de verdediging van de zelfstandigheid van Java of de Antillen staan niet echt centraal. Het boek is enigszins ‘naar binnen’ gericht. Waarschijnlijk mede daarom worden de rol van de marine en het luchtwapen soms wat onderbelicht, afgezet tegen het landleger. Het perspectief van de Indonesische kant mist ook helaas; al is dit natuurlijk bijna onvermijdelijk en nauwelijks verwijtbaar, gezien de afwezigheid van goede bronnen en onderzoeksmogelijkheden. Tot slot was er wat meer te doen geweest met autobiografische geschriften. De auteurs hebben de nadruk gelegd op de bestudering van ‘particuliere, officieuze en officiële handleidingen en lessen gevechtsleer, militaire publicistiek en de voorschriften voor de oorlogvoering’. Dit levert veel op, maar de daadwerkelijke ervaringen van het gevecht in de koloniën raakt daardoor soms wat op de achtergrond.

Het is spijkers op laag water zoeken. Want *Krijgsgeweld en kolonie* is een uitzonderlijk goede en rijke studie over de militaire inzet in de Nederlandse koloniën tussen 1816 en 2010. Het is uitstekend geschreven en voorbeeldig uitgegeven. Voor een brede doelgroep worden twee eeuwen koloniale strijd, aan twee kanten van de wereld, glashelder uiteengezet. Onder de oppervlakte sluimert daarbij een schurende boodschap, over Nederlands geweld in de tropen. Dit laatste maakt *Krijgsgeweld en kolonie* tot meer dan een goed boek; het is een belangrijk boek. ■

Dr. Henk de Jong, NLDA

‘Eenheid van opvatting krijgt men niet op bevel’

Een Europees leger lijkt momenteel ver weg, maar in de jaren vijftig van de vorige eeuw was er wel degelijk sprake van een vérgaande Europese Defensie Gemeenschap (EDG) die bijna werkelijkheid werd. Vóór de uiteindelijk mislukte ratificatie in het Franse parlement schreef generaal-majoor J.D. Schepers in de *Militaire Spectator* een toelichting op de EDG. Hij zette uiteen wat het door de regeringen van de zes lidstaten ondertekende EDG-verdrag praktisch zou betekenen.¹ Schepers besprak ‘uitsluitend die aangelegenheden (...), waarmee de Nederlandse militair direct te maken had.’

Wat betreft centrale integratie van de zes nationaliteiten in kleine eenheden stuitte hij op praktische bezwaren: ‘Elk verstandig man zal inzien, dat een dergelijke groep in de praktijk niet te commanderen zal zijn’. De EDG loste dat op door divisies te laten samenstellen op nationaal niveau. Die nationale divisies zouden dan samen multinationale legerkorpsen kunnen vormen. ‘(...) naarmate de onderdelen groter worden, verminderen de bezwaren.’ In die tijd recente voorbeelden lieten zien dat er veel mogelijk was, want in ‘de tweede wereldoorlog was de samenwerking van de geallieerde legers, legerkorpsen, e.d. tot in de perfectie opgevoerd’, stelde Schepers enigszins optimistisch.

Een ander belangrijk issue ‘om een werkelijke eenheid tot stand te brengen’ was de mentaliteit van de troepen: ‘de contingenten (...) zullen doordrongen moeten worden van de Europese geest, van het gevoel samen te moeten werken, in het uiterste geval samen te moeten vechten, voor het beoogde doel, de vrijheid van West-Europa. Een dergelijke eenheid van opvatting krijgt men niet op bevel.’ Europese samenwerking en integratie tussen militaire eenheden zijn praktisch goed uitvoerbaar, maar voor een

Illustratie in een editie van Time Magazine uit 1952. De figuren geven weer hoeveel divisies de zes lidstaten van de EDG zouden leveren

eventueel toekomstig Europees leger is het gevoel van (politieke) eenheid waarschijnlijk nog steeds het belangrijkste struikelblok. ■

1 Mr. J.D. Schepers, ‘Enkele aspecten van de Europese Defensie Gemeenschap (E.D.G.)’, in: *Militaire Spectator* 121 (1952) (11) 644-649.

Wagner in Mali

Linda Polman

In Mali heette het landsbestuur onlangs het Russische huurlingenleger van de Wagner Group welkom. Wagner kenden we al van de Tsjetsjeense oorlog van 2014. De CEO van de groep is bewonderaar van de componist Wagner, schepper van *Der Ring des Nibelungen* en antisemit in hart en nieren. Zijn oog voor zijn eigenbelang was altijd messcherp: hij stond permanent in het krijt bij bankiers van Joodse afkomst en wilde ze het liefste dood hebben. Als Wagner iemand niet mocht, zou het wel een Jood zijn, of iemand die ten minste een Joodse moeder had.

In december 2021 namen de Wagner-huurlingen de basis Timboektoe over van het Franse regeringsleger. Dat had de stad sinds 2013 gevrijwaard van al-Qaida-gelieerde groepen en vond de Malinezen er inmiddels wel aan toe om de eigen militaire boontjes weer te doppen. Zelf vonden ze van niet. Ze verzochten Wagner hen te trainen in het gebruik van nieuwe Russische wapens en kwamen overeen Wagner daarvoor in elk geval voor een deel in natura te betalen, in goud- en olieconcessies.

Zo gaan die dingen in Afrika. Nog steeds. Eerder was het de Sierraleonse dictator Valentine Strasser die huurlingen voor hun diensten betaalde in diamanten. Het was 1995. Strasser was 25 jaar oud toen hij de president van het land afzette. Een kinddictator. De huurlingen waren door de wol geverfde elitetroepen uit Zuid-Afrika. Het apartheidsregime was zojuist verslagen in de eerste democratische verkiezingen in het land en de ontslagen Zuid-Afrikaanse veiligheidstroepen zochten nieuw emplot, liefst in Afrikaanse burgeroorlogen.

Strasser kon hulp gebruiken. Hij werd belaagd door rebellen en zijn leger was prut. Ik zocht hem vijf jaar na zijn avontuur met de Zuid-Afrikanen op. Hij zat op een vloermatje voor het huis van zijn vader, onder een mangoboom. Hij vertelde hoe de Zuid-Afrikanen maar een week nodig hadden gehad om de rebellen uit de hoofdstad te verwijderen, en daarna een maand om hun Zuid-Afrikaanse broekzakken met diamanten te vullen. Daarna vertrokken ze.

Valentine Strasser bleef berooid achter. Binnen een mum werd hij afgezet door collega-militairen, die op hun beurt ook weer werden afgezet. Strasser sleet de rest van zijn dagen op dat matje onder die mangoboom. Hij droomde er nog altijd van om professioneel discodanser worden.

De Zuid-Afrikaanse huurlingen hadden tegen betaling van tropisch hardhout inmiddels kindsoldaten in Liberia getraind. Een van hen, Hendri Engelbracht, vertelde me dat hij daar nul gewetenswroeging over had. Kindsoldaten waren er altijd geweest, zei hij. De Kinderkruistocht van 1212 ging met vijftienduizend minderjarigen naar het Heilige Land, aangevoerd door veertienjarigen, dus ik moest niet zeuren.

Na Liberia hadden de Zuid-Afrikanen geklust in Irak en nog weer later in Afghanistan. De Wagner-huurlingen maakt het ook niet uit waar ze zitten. Ook in Mali zoeken ze eer noch glorie, laat staan een geweten. Het zijn gewoon transacties voor ze: katsjieng! en naar de volgende klus. ■

SIGNALERINGEN

Heldendom in de Tweede Wereldoorlog

Ridders Militaire Willems-Orde
Door Nelleke Huisman
Hoorn (Dantzig Management) 2021
288 blz.
ISBN 9789090339023
€ 25,-

In *Heldendom in de Tweede Wereldoorlog*, *Ridders Militaire Willems-Orde* beschrijft Nelleke Huisman het leven van 50 bekende en minder bekende militairen, geheim agenten en verzetsstrijders die de hoogste onderscheiding in het Nederlandse decoratiestelsel kregen voor wat zij in deze periode deden. Huisman onderzocht op basis van archiefstukken en literatuur de bijzonderheid van de verrichte daden en stelde zich de vraag hoe het Kapittel de onderscheidingen motiveerde of tot een negatief advies voor uitreiking kwam. Zij gaat onder meer in op de vraag welk belang het Kapittel toekeende aan moed, beleid en trouw, de kenmerken vereist voor toekenning van de MWO.

Een Europees Pandemonium

Kwetsbaarheid en politieke kracht
Door Luuk van Middelaar
Groningen (Historische Uitgeverij) 2021
204 blz.
ISBN 9789065541031
€ 24,50

Wat kan Europa doen om haar strategische kwetsbaarheid om te zetten in politieke kracht en om op het wereldpodium niet slechts speelbal te zijn in een oplaaiende strijd tussen Oost en West? Die vraag stelt Luuk van Middelaar, hoogleraar aan de Universiteit Leiden, in *Een Europees Pandemonium*. Van Middelaar kijkt wat de Europese Unie heeft gedaan aan de bestrijding van de coronacrisis, zowel voor de gezondheid van de burgers als het opvangen van de economische gevolgen. Volgens Van Middelaar heeft de crisis tevens een grote verschuiving van de internationale machtsverhoudingen zichtbaar gemaakt en zit de EU intussen ingeklemd tussen een verdeeld Amerika en een zelfverzekerd China.

The Challenge to NATO

Global Security and the Atlantic Alliance
Door Michael O. Slobodchikoff e.a. (red.)
New York (Potomac Books) 2021
320 blz.
9781640124493
€ 31,-

In de bundel *The Challenge to NATO* kijken onderzoekers naar de rol die de VS speelt in de alliantie en voor welke uitdagingen het Atlantische bondgenootschap momenteel staat. Daarbij komen niet alleen de militair-politieke activiteiten van Rusland en China aan bod, maar ook onderlinge spanningen tussen diverse lidstaten, onder meer over burden sharing. De auteurs behandelen de operaties in Irak en Afghanistan en de Baltische staten en analyseren wat de NAVO doet met concepten als state-building, hybride oorlogvoering en cyberoorlog. Aan het einde van het boek stellen zij de vraag of de NAVO na ruim 70 jaar 'hersendood' is of nog vitaal is en verder kan functioneren.

Influence Operations in Cyberspace

Door Peter B.M.J. Pijpers
Amsterdam (proefschrift Universiteit van Amsterdam) 2022
376 blz.
ISBN 9789493124158
te downloaden via: <https://dare.uva.nl>

In zijn proefschrift *Influence Operations in Cyberspace* kijkt kolonel Peter Pijpers welke regels en principes van internationaal publiekrecht van toepassing zijn op staten bij de uitvoering van beïnvloedingsoperaties in cyberspace. Specifiek onderzocht hij beïnvloedingsoperaties die effecten genereren in een ander politiek systeem en focuste op drie cases: het EU-referendum in het Verenigd Koninkrijk van 2016, de presidentsverkiezingen van 2016 in de VS en de Franse presidentsverkiezingen van 2017. Uitgangspunt is dat betrokkenheid van Rusland in alle drie de gevallen wordt verondersteld. De analyse van de cases maakt volgens Pijpers duidelijk dat het beïnvloeden van verkiezingen door een buitenlandse staat het internationale recht kan schenden.

